

OVERORDNET PÆDAGOGISK KONCEPT

Dansk Skoleforening
for Sydslesvig e.V.

INDHOLDSFORTEGNELSE

INDLEDNING	3
EN PÆDAGOGISK LÆREPLAN = ET PÆDAGOGISK KONCEPT	3
OVERORDNET MÅLSÆTNING FOR PÆDAGOGISKE KONCEPTER I DAGTILBUD	3
ANSVAR FOR UDARBEJDELSE AF DET PÆDAGOGISKE KONCEPT	4
DISPOSITION FOR, HVAD ET PÆDAGOGISK KONCEPT SKAL INDEHOLDE	5
INDLEDNING OG PRÆSENTATION AF INSTITUTIONEN	5
RUNDT OM DEN STYRKEDE LÆREPLAN	5
<i>Det fælles pædagogiske grundlag</i>	5
Barnesyn	6
Dannelse og børneperspektiv	7
Leg	8
Et bredt læringssyn	9
Børnefællesskaber	10
Pædagogisk læringsmiljø	10
	12
Forældresamarbejde	12
Børn i udsatte positioner	13
Sammenhæng i overgange og det sidste år i børnehaven	15
<i>De 6 temaer</i>	16
Alsidig personlig udvikling	17
Social udvikling	19
Kommunikation og sprog	21
Kultur, æstetik og fællesskab	25
	29
Krop, sanser og bevægelse	30
<i>Trivsel og beskyttelse</i>	33
<i>KLAGEPROCEDURE – på tysk "BESCHWERDEMANAGEMENT"</i>	33
<i>Børn ved noget om at være børn – arbejdet med børnemiljøet</i>	35
<i>Inddragelse af lokalsamfundet</i>	36
<i>Evalueringskulturen i dagtilbud</i>	36
<i>Tjekliste for udarbejdelse af det lokale pædagogiske koncept</i>	39
RETSKILDER	40
LITTERATURLISTE	40

INDLEDNING

Dette overordnede pædagogiske koncept skal støtte Skoleforeningens dagtilbud i at leve op til kravene inden for den tyske lovgivning, som vi er underlagt, samt den danske styrkede læreplan, som vi forpligter os selv på for at drive dansk pædagogik. Vejledningen er skrevet på baggrund af tyske ministerielle krav og håndsrækninger og dagtilbudslovens paragraf §7-9, bekendtgørelsen om de pædagogiske mål og indhold i seks læreplanstemaer. Dispositionen er inspireret af Børne- og Socialministeriets publikation "Den styrkede læreplan – rammer og indhold"¹.

Vi har siden 2017 arbejdet med en kortlægning af kvaliteten i Skoleforeningens dagtilbud i forbindelse med arbejdet med den pædagogiske læreplan. Vi ser

det som en styrke at spørge alle vigtige aktører i dagtilbud i forbindelse med undersøgelsen. Derfor har vi både foretaget spørgeskemaundersøgelsen blandt pædagogerne og valgt at inddrage forældrenes blik for at give os et billede af det, der har betydning for dem. Det samme gælder børnenes blik på eget institutionsliv, som er væsentligt at inddrage, når vi arbejder på en konstant udvikling af kvaliteten i vores 57 dagtilbud.

Når vi ser på resultaterne af undersøgelsen, kan vi fremhæve mange generelle tilfredshedsområder, men samtidig også pege på nogle udviklingsområder. På den måde bidrager analysernes resultater til refleksion i de enkelte dagtilbud ligesom i forvaltningen.

Undersøgelsens resultater er dermed blevet del af udviklingen af dette vejledende redskab – "Overordnet pædagogisk koncept".

EN PÆDAGOGISK LÆREPLAN = ET PÆDAGOGISK KONCEPT

For at sikre udviklingen, og dermed kvaliteten af det enkelte dagtilbuds pædagogiske arbejde, opereres der i Danmark med en beskrivelse af institutionernes profil og hvordan dagtilbuddene beskriver relevante pædagogiske mål for læringsmiljøet. Der er tale om en pædagogisk læreplan. Denne pædagogiske læreplan er dagtilbuddets beskrivelse af, hvordan personalet i institutionerne vil arbejde på at sikre en konstant udvikling af det pædagogiske arbejde. Selve loven om den pædagogiske læreplan beskriver, hvad der skal arbejdes med i dagtilbuddene, da alle børn i danske dagtilbud skal møde de samme grundværdier og sikres den samme brede vifte af erfaringer og oplevelser i et udviklende fællesskab.

Ligeledes opereres der i Tyskland med "Einrichtungskonzeptionen" for dagtilbuddene, som et lokalt arbejdsredskab med formålet at sikre kvaliteten. Derudover kommer konceptet aktivt i spil, når der skal søges om en ny driftstilladelse – *Betriebserlaubnis* – i takt med etableringen af nye dagtilbud og ombygninger, som forandrer institutionens rammebetingelser, fx udvidelsen med vuggestuegrupper, førskolegrupper eller lignende.

En pædagogisk læreplan i Danmark og *Einrichtungskonzeption* i Tyskland er grundlaget for begrebet "pædagogisk koncept", som vi bruger i det efterfølgende.

OVERORDNET MÅLSÆTNING FOR PÆDAGOGISKE KONCEPTER I DAGTILBUD

Arbejdet med pædagogiske læreplaner for dagtilbuddene i Danmark er vedtaget af Folketinget den 1.8.2004. Siden maj 2018 er nye regler om den pædagogiske læreplan blevet vedtaget og trådt i kraft per 1. juli 2018. Lovændringen omfatter mange nye elementer og arbejdet med *den styrkede pædagogiske læreplan* blev igangsat per 1. juli 2018 og implementeret i Danmark i slutningen af 2020. Denne bygger videre på den pædagogiske læreplan fra 2004 og

¹ <https://emu.dk/dagtilbud/forskning-og-viden/den-styrkede-paedagogiske-laereplan-rammer-og-indhold>

er del af den politiske aftale ”*Stærke dagtilbud – alle børn skal med i fællesskabet*”². Formålet med den er, at styrke børns trivsel, læring og udvikling i alle dagtilbud.

Retningslinjer for dagtilbuddene i landet Slesvig-Holsten, ”*Bildungsauftrag von Kindertageseinrichtungen*”, er siden 2007 ligeledes politisk forankret.

Begge lande opererer overordnet med samme formål, hvilket er at sikre, at alle dagtilbud arbejder systematisk, synligt og kvalificeret med børns læring for derved at bidrage til at ruste alle børn til at begå sig i livet – fagligt som personligt.

Dansk Skoleforening for Sydslesvig tager udgangspunkt i begge landes retningslinjer i forhold til de overordnede mål og indhold.

Det pædagogiske tilbud skal give barnet muligheder for oplevelser og aktiviteter, der bidrager til at stimulere barnets fantasi, kreativitet og sproglige udvikling, samt give rum til at lege og lære og til fysisk udfoldelse, samvær og mulighed for udforskning af dets omgivelser.

Som det fremgår både af loven i Danmark og retningslinjerne i Slesvig-Holsten, er der fokus på:

- Det pædagogiske grundlag med en række centrale elementer som fx leg, børnefællesskaber og specielt i Danmark et bredt læringsbegreb. I begge lande skal det pædagogiske grundlag udgøre den forståelse og tilgang, hvorpå der skal arbejdes med børns trivsel, læring, udvikling og dannelse i dagtilbud.
- Arbejdet med etableringen af et pædagogisk læringsmiljø hele dagen, herunder i rutinesituationer, planlagte aktiviteter og børneinitieret leg.
- Beskrivelser af de seks læreplanstemaer, hvor man i Danmark har øget fokus på brede pædagogiske mål for sammenhængen mellem læringsmiljøet og børns læring for hvert tema.
- At den pædagogiske læreplan skal forholde sig til børn i udsatte positioner,

forældresamarbejde om børns læring, sammenhæng med skolen, samt samarbejde med det omkringliggende samfund.

- Etablering af en evalueringskultur i dagtilbud.

Hvert dagtilbud skal ud fra den fælles lovgivningsmæssige ramme udarbejde et pædagogisk koncept, som skal tage højde for lokale forhold – herunder styrker og kompetencer, som kendetegner institutionen. Samtidig målrettes konceptet i forhold til børnene på henholdsvis 0-2 år og 3 år til skolestart. Dermed er der ikke en fælles opskrift på, hvordan et pædagogisk koncept skal udformes. Konceptet er et centralt led i institutionernes pædagogiske arbejde og et aktivt arbejdsredskab i forhold til institutionens videreudvikling.

ANSVAR FOR UDARBEJDELSE AF DET PÆDAGOGISKE KONCEPT

*Lederen er ansvarlig for, at den pædagogiske læreplan udarbejdes, og at det pædagogiske arbejde i dagtilbuddet tilrettelægges og udøves inden for rammerne af den pædagogiske læreplan.*³

Det er dermed lederens ansvar at sikre, at det pædagogiske koncept bliver til som et dynamisk redskab, hvor det daglige pædagogiske arbejde afspejler de beskrevne retninger og pædagogiske overvejelser samt refleksioner, der fremgår af dokumentet.

Et koncept får størst værdi via drøftelser og udarbejdelse i hele teamet, da personalet derved forpligter hinanden på det aftalte. Samtidig er konceptet tidsbegrænset gyldigt – indtil formuleringerne ikke er i overensstemmelse med praksis længere, og teamet må drøfte og reflektere sammenhængen mellem konceptet og virkeligheden.

² <https://www.regeringen.dk/publikationer-og-aftaletekster/aftale-om-dagtilbud-staerke-dagtilbud-alle-boern-skal-med-i-faellesskabet/>

³ Dagtilbudsloven §9, stk.1.

På den måde udvikler hver institution et eget kvalitetskontrolredskab, hvor fælles dialog og refleksioner bidrager med nye perspektiver for udviklingen af det fremtidige arbejde altid med fokus på kvaliteten.

For at understøtte alle aktører i udviklingen eller revideringen af eget koncept, er der placeret kasser med vejledende refleksionsspørgsmål og/eller forberedende evalueringsgrundlag for enkelte emneområder, som kan prikke til relevante overvejelser og drøftelser i en fælles udvikling.

Refleksionsspørgsmål:

Hvordan kan der udvikles på at sikre, at både ledere og pædagoger tager og oplever ansvar for drøftelser rundt om læreplansarbejdet for herved at opleve ejerskab og medinddragelse fra begge vinkler?

4

DISPOSITION FOR, HVAD ET PÆDAGISK KONCEPT SKAL INDEHOLDE

Efterfølgende lines alle de punkter op, som skal være beskrevet i institutionernes lokale pædagogiske koncepter, så de indeholder alle lovkrav fra både dansk og tysk side.

INDLEDNING OG PRÆSENTATION AF INSTITUTIONEN

Her beskrives bl.a.:

- Hvem har arbejdet med konceptet, og hvem henvender det sig til?
- Stamoplysninger – hvem er vi (navn, adresse, telefonnummer, åbningstider, hjemmeside og andre faktuelle oplysninger)?
- Hvem sidder aktuelt i samarbejdsrådet?
- Hvordan er normeringen? – antallet af medarbejdere i de forskellige stillinger
- Hvordan er børnegruppens/gruppernes sammensætning og forskellige forudsætninger?

- Lokale forhold – hvordan er de fysiske rammer, og hvordan beskriver vi lokalområdet, den geografiske placering?
- Hvordan beskriver vi vores særlige kendetegn – vores pædagogiske profil?

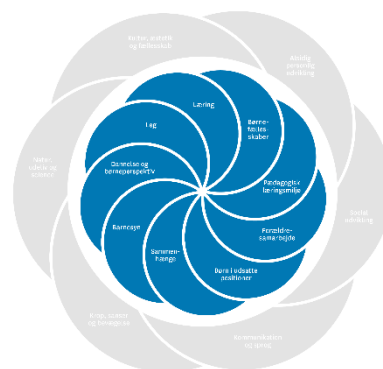
RUNDT OM DEN STYRKEDE LÆREPLAN

Nogle af de centrale elementer i den nye pædagogiske læreplan er, at børnenes egen nysgerrighed, børnefællesskaber og leg skal være styrende i det pædagogiske arbejde, og at der er et potentiale for pædagogik og læring i alle typer af situationer – også for eksempel bleskiftet, frokosten, legen og på gåturen. Arbejdet med den pædagogiske læreplan er ikke afgrænset til en særlig aktivitet to timer om formiddagen, men en integreret del af hele dagtilbuddets hverdag.

Derudover beskriver læreplanen et bredt og holistisk læringssyn, hvor børn skal udvikles, lære og dannes både kropsligt, kognitivt, følelsesmæssigt og socialt. Den styrkede læreplan støtter også udviklingen af en god evalueringkultur, hvor personale og ledelse forholder sig kritisk og refleksivt til egen praksis.

Det fælles pædagogiske grundlag

Det pædagogiske grundlag består af en række fælles centrale elementer, som skal være kendetegnende for den forståelse og tilgang, hvormed der skal arbejdes med børns trivsel, udvikling og dannelse i alle dagtilbud i Danmark, og det forpligter vi os selv på. Nogle elementer, herunder barnesynet, skal altid være til stede i det pædagogiske læringsmiljø.

⁴Kvalitetsudvikling i dagtilbud – analyse af evalueringundersøgelsen med pædagogerne, Dagtilbudskontoret, maj 2018

Mens andre elementer, fx forældresamarbejdet, kan være mere eller mindre tilstede i nogle sammenhænge.

Alle elementer i det pædagogiske grundlag skal være udgangspunktet for arbejdet med den pædagogiske læreplan og dermed det pædagogiske arbejde med børns læring i dagtilbud.

Det pædagogiske grundlag bygger på den danske dagtilbudstradition, som er en del af vores kerneopgave⁵.

Det nye er, at der er fastlagt elementer som fx leg, det brede læringsbegreb, børnesynet osv., som allerede er beskrevet og udfoldet i selve dagtilbudsloven. Det vil sige, at opgaven består i at forholde sig til, om det samlede pædagogiske grundlag er afspejlet i det pædagogiske arbejde.

Barnesyn

Det at være barn har en værdi i sig selv. Børn skal ikke alene forberedes på at blive voksne, men også støttes og værdsættes i de første år.

FN's Børnekonventions fokus på barnets ret til leg og medbestemmelse står centralt i danske dagtilbud. Det betyder, at dagtilbuddene er forpligtede til at give børn medbestemmelse og skabe læringsmiljøer, der tager udgangspunkt i børnenes perspektiver, og hvor den børneinitierede leg fremmes af det pædagogiske personale, som værner om børnenes initiativ, fantasi og virkelyst.

Børnesynet i danske dagtilbud tager udgangspunkt i, at det at være barn har en værdi i sig selv. Derfor værner danske dagtilbud om børns ret til at være børn, til at være forskellige og til at udvikle sig i forskelligt tempo. I danske dagtilbud er der fokus på at drage omsorg for børnene og samtidig stimulere og udfordre børnene, for at understøtte deres trivsel, læring, udvikling og dannelse.

De danske dagtilbud skal være med til at understøtte det gode børneliv, forstået som et

liv, hvor der er plads, tid og ro til at være barn, og hvor et nært og tillidskabende pædagogisk personale giver barnet nærvær, omsorg og tryghed til at kunne lære og udvikle sig. Børn opfattes grundlæggende som kompetente og selvstændige, samtidig med at børn har brug for omsorg, udfordringer, positive forventninger og tillid fra det pædagogiske personale.

Det pædagogiske personale og ledelsen må skabe organisatoriske rammer og et læringsmiljø, der muliggør, at børnene oplever nærhed, trivsel, læring, udvikling og anerkendende relationer. Børn ses som aktive medskabere af egen læring og udvikling i rammer, det pædagogiske personale er ansvarlige for. Børnenes bidrag er væsentlige og vigtige elementer i det pædagogiske arbejde – når der er tale om både planlagte aktiviteter, spontant opståede situationer, leg og rutinesituationer. Derfor er det vigtigt, at barnet føler sig set og forstået, og at barnet oplever, at det har en demokratisk stemme. Legen og legende, nysgerrige tilgange er udgangspunktet for de processer, som barnet indgår i, og som det pædagogiske personale har ansvaret for at rammesætte.

Vejledende refleksionsspørgsmål:

Hvordan afspejler ovennævnte værdier sig i vores praksis herunder bl.a. nærhed, trivsel, læring, udvikling og anerkendende relationer m.m.

Hvilke værdier er grundlæggende for vores pædagogiske praksis og omdrejningspunkt i forhold til hele konceptet?

Hvordan er værdierne gældende for alle niveauer af relationer – medarbejdere, ledere, børn og forældre samt alle andre samarbejdspartnere?

Hvordan begrundes værdierne, og hvordan forstås værdierne, hvordan bliver de til handling og derved synlige i hverdagen?

⁵ Foreningens formål § 3

Foreningens opgave er at drive dansk pædagogisk virksomhed for det danske mindretal i Sydslesvig og for de med mindretallet samarbejdende frisere.

Dannelse og børneperspektiv

Børn på fx 2 år og 4 år skal høres og tages alvorligt som led i starten på en dannelsesproces og demokratisk forståelse. Dannelse, ligestilling og demokrati skal medtænkes i det daglige pædagogiske arbejde, så børnene oplever at have indflydelse på udformning af dagligdagen og aktiviteterne uanset baggrund, køn, alder og kultur. Det pædagogiske personale i dagtilbuddet skal invitere barnet til at være aktivt deltagende, så barnet selv er med til at skabe sin læring og konkrete deltagelse i demokratiske sammenhænge, som personalet er ansvarligt for at skabe.

Dagtilbuddene skal fremme børns dannelse, hvor begrebet dannelse refererer til en dybere form for læring, hvor barnet som aktiv deltager forankrer værdier og viden i egen personlighed som rettesnor for at orientere sig og handle i en global verden som et hensynsfuldt, kritisk, demokratisk menneske.

Dannelse refererer både til det pædagogiske formål, til pædagogisk indhold og form. Det dannende indhold skal være meningsfuldt, udfordre barnet og være afsætt for børnenes måder at begribe og handle på i en digitaliseret og global verden. Det pædagogiske personale i dagtilbuddet skal invitere barnet til at være aktivt deltagende, så barnet selv er med til at skabe sin læring og konkrete deltagelse i demokratiske sammenhænge, som personalet er ansvarligt for at skabe.

Dagtilbud skal fremme børns trivsel, læring, udvikling og dannelse gennem trygge og pædagogiske læringsmiljøer, hvor legen skal være grundlæggende, og der skal tages udgangspunkt i et børneperspektiv. Barndommen har værdi i sig selv, og det pædagogiske læringsmiljø skal tage udgangspunkt i et børneperspektiv, uanset om der er tale om hverdagsituationer, børneinitierede aktiviteter eller voksenplanlagte forløb.⁶

Vejledende spørgsmål:

Hvilket samfund befinder vi os i, og hvilket samfund skal børnene klædes på til?

Hvilke krav og udfordringer er forbundet med denne udvikling, og hvordan kan børnene have indflydelse på hverdagen?

Den digitale dannelse

er del af den almene dannelse og efterhånden et grundvilkår, hvor gode it- og mediekompetencer og teknologiforståelse bliver mere centralt i samfundet – og dermed også i dagtilbud.

Børns digitale læring og dannelse starter allerede i hjemmet, hvor digitale medier og værktøjer spiller en stor rolle i børns liv. Men børnene kan ikke danne sig selv digitalt. Her har dagtilbud et stort ansvar – i tæt samarbejde med forældrene. Et liv med it og medier medfører et fornyet behov for dannelse og etiske pejlemærker.

Digital dannelse handler om, at børn tilegner sig god digital adfærd, så de både hver for sig og i fællesskaber bliver bevidste og målrettede i deres brug af teknologi og dermed i stand til at begå sig læringsmæssigt, socialt, etisk og produktivt i den digitale virkelighed. Dette kræver viden og digitale færdigheder samt digital kompetence.

Hvad er lovgrundlaget?

Arbejdet med it og medier er en forankret del af læreplanerne med udgangspunkt i *kultur, æstetik og fællesskab* samt den tyske beskrivelse *musisch-ästetische Bildung*. Her er der fokus på barnets mediekompetence, som uddybes i den ministerielle vejledning fra tysk side. Ud fra denne samt lovkravene bygger vores forståelse af

⁶ Forarbejder til dagtilbudslovens § 7, stk. 1

læreprocesser på, at børn anvender forskellige digitale kompetencer i følgende fire positioner:

- Barnet og den unge som kritisk undersøger /*Medienkritik*
- Barnet og den unge som analyserende modtager/*Medienkunde*
- Barnet og den unge som målrettet og kreativ producent/*Mediengestaltung*
- Barnet og den unge som ansvarlig deltager/*Mediennutzung*

Disse positioner skal løbende udvikle sig gennem forskellige læringsprocesser, som læringsmiljøet understøtter.

Hvad er kravet?

Digitale medier bruges kreativt i det daglige pædagogiske arbejde på forskellige måder. På den ene side informerer det pædagogiske personale sig sammen med børnene om forskellige temaer, og på den anden side producerer de.

Grundlæggende gælder, at intet barn sidder alene foran skærmen (tablet, computer m.m.). It er ikke målet i sig selv, men et middel i det pædagogiske arbejde. Det pædagogiske personale vejleder børnene og ser it som en naturlig del af den daglige lærings- og legekultur. Således står it hverken over, under eller ved siden af alt det andet, men sammen med den vifte af tilbud, leg og læring, der i øvrigt praktiseres med største selvfølgelighed i dagtilbud.⁷

”Medieleg” er et pædagogisk redskab til at udvikle børns digitale forståelse. Formålet er, at børn og voksne selv udvikler og opfinder brugen af teknologi og fortællinger som eksperimenterende fællesskaber, hvor de voksne kan lære af børnene. I medieleg indgår digitale redskaber, som børnene meget hurtigt mestrer bedre end voksne. Børnene oplever, at de voksne ikke er de eneste eksperter og udforsker selv det, de er optaget af. På den måde kommer barnet på banen med sine kompetencer.

It og medier og de voksnes tilgang har indflydelse på børns læringsprocesser. Derfor ledsager det pædagogiske personale børnene i deres hverdagserfaringer med it og medier og

understøtter barnet i at forstå mediernes verden ved at være nysgerrige og skabe forbindelse til det virkelige liv.

Pædagogiske mål for digital dannelse:

1. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at hvert barn på en legende og udforskende måde har mulighed for at anvende forskellige digitale kompetencer i de fire positioner.
2. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn kan gøre sig erfaringer i nysgerrige og eksperimenterende fællesskaber og derved får mulighed for at forstå og bearbejde deres oplevelser fra omverdenen via teknologien samt kunne bruge digitale redskaber, som endnu et middel i forhold til at kunne opleve, udtrykke sig og lære.

Vejledende refleksionsspørgsmål

Hvad betyder ”at være eksperimenterende” for os? Og hvordan ses det i praksis?

Hvordan understøtter vi børnenes mulighed for at være i de 4 positioner?

Bliv yderligere inspireret af dilemma og dialogkort på emu.dk/sammen-om-digital-dannelse – med gode ideer til samarbejdet med forældre omkring digital dannelse.

Leg

Legen har en værdi i sig selv og skal være en gennemgående del af et dagtilbud. Legen er også grundlæggende for børns sociale og personlige læring og udvikling, og legen fremmer blandt andet fantasi, virkelyst, sprog, nysgerrighed, sociale kompetencer, selvværd og identitet. Nogle gange skal legen støttes, guides og rammesættes for at alle børn kan være med, og for at legen udvikler sig positivt for alle børn.⁸

⁷ Barnets digitale læringsrum (Dafolo, 2015) s. 7

⁸ Forarbejder til dagtilbudslovens § 8, stk. 2

Børns spontane og selvorganiserede leg skal både anerkendes og respekteres og gives betydelig plads i hverdagen i dagtilbuddene. Det pædagogiske personale har samtidig et ansvar for at have en opmærksomhed på, hvordan legefællesskaberne blandt børnene udvikler sig. Det pædagogiske personale kan fx løbende vurdere, om det er nødvendigt at rammesætte legen, så alle børnene trives i legen, prøver nye roller og sociale kombinationer og har en (positiv) oplevelse af at være med.

Rammesatte legeaktiviteter kan fx tage udgangspunkt i, at børn og voksne sammen reflekterer over, hvordan legen kan udformes og udvikles. Pædagogiske legeaktiviteter åbner også mulighed for at inddrage de børn, der eventuelt står uden for legen.

Vejledende refleksionsspørgsmål:

Hvordan giver vores pædagogiske læringsmiljø børnene mulighed for at bruge deres fantasi og lege?

Hvordan understøtter vi, at alle børn har mulighed for at være med i legen?

Hvordan understøtter vi børnene ud fra deres roller eller positioner i legen?

Hvordan undersøger vi den læring og udvikling, der sker i børnenes leg?

Et bredt læringsyn

Læring skal forstås bredt, og læring sker fx gennem leg, relationer, planlagte aktiviteter og udforskning af naturen og ved at blive udfordret. Det pædagogiske læringsmiljø handler om at fremme børns kropslige, følelsesmæssige, sociale og kognitive udvikling og forståelse.⁹

Børn lærer ved at udforske med krop og sanser, ved at undre sig og stille spørgsmål, ved at blive mødt af spørgsmål og udfordringer samt ved at eksperimentere med fx materialer og gøre opdagelser. Børn lærer gennem

kommunikation, udveksling og sociale interaktioner. De lærer ved at opleve nyt og ved at opleve, at de fx kan bidrage til at ændre på regler og finde innovative og kreative løsninger på udfordringer i sammenhænge, de indgår i i fællesskab med andre børn og voksne. Børns læring fremmes af at turde begå fejl, famle og slippe fantasien løs. Det betyder, at det pædagogiske personale skal skabe et alsidigt, inddragende og trygt læringsmiljø, der fremmer sådanne eksperimenterende kompetencer samt lyst til at lære og opleve mere – også efter dagtilbudstiden.

Læring i dagtilbud er meget mere end fx tilegnelse af kulturelle værdier, kundskaber, færdigheder og handlemønstre. Læring i dagtilbud sker i en vekslen mellem blandt andet børneinitierede lege, voksenplanlagte aktiviteter og rutinesituationer som fx frokosten. Det pædagogiske personale skaber et læringsmiljø, der fører børnene videre i deres sociale, emotionelle og kognitive udvikling.

Dagtilbuddene er kun én blandt flere arenaer for børns læring og udvikling, hvor hjemmet er den mest centrale og har størst indflydelse på børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse.

Børnene skal derfor have mulighed for i dagtilbuddet at behandle og eksperimentere med deres erfaringer fra hjemmet og andre arenaer. Derudover er det vigtigt, at børn får mulighed for at få alsidige oplevelser og erfaringer fra natur, nærmiljø, kultur og samfund, ligesom der skal være fokus på at fremme både nonkognitive og kognitive kompetencer.

Det pædagogiske personale skal bruge børnenes legeindhold som pejlemærker for, hvad der optager dem, hvad der kan være en udfordring for deres læring og udvikling, og hvad der derfor er oplagt at arbejde videre med i planlagte læringsaktiviteter sammen. Det kan fx ske, at børn savner fælles erfaringsgrundlag at lege ud fra. Eller at børnene fx leger de samme lege hele tiden, uden at der sker en udvikling, eller at de ikke lykkes med at skabe

⁹ Forarbejder til dagtilbudslovens § 8, stk. 2

fordybende fantasilege, men kun gør ansatser til fælles leg. Eller at et barns manglende verbale sprog er en barriere for at udtrykke følelser eller behov. I forhold til at understøtte et fælles erfaringsgrundlag kan det pædagogiske personale støtte børnene i deres adgang til en stadig større erfaringsverden og mere direkte ved, at det pædagogiske personale indimellem deltager i børnenes lege. Dermed inspirerer det pædagogiske personale børnene til at tage legen andre steder hen. Samtidig må det pædagogiske personale systematisk have fokus på de børn, der ikke af sig selv indgår i legene og aktiviteterne eller altid har den samme rolle i lege og aktiviteter. Det pædagogiske personale har ansvaret for, at børnene får mangfoldige og rige erfaringer med lege og andre aktiviteter.

Når det pædagogiske personale i dagtilbud målrettet arbejder med børnenes læring inden for fx bæredygtighed, digitalisering, naturfænomener, kultur eller lignende, skal den pædagogiske tilgang være baseret på en legende og eksperimenterende tilgang, for at læringens indhold og form giver mening for børnene.

Vejledende spørgsmål

Hvordan er vores lærings- og udviklingsforståelse?

Hvordan ser vi på leg og læring?

Kan de to begreber adskilles?

Hvilke læringsrum etablerer vi?

Hvordan følger vi barnets spor, og hvornår fastlægger vi læringssituationer?

Hvornår er børnene med til at præge læringssituationer?

Børnefællesskaber

Al leg, dannelse og læring sker i børnefællesskaber, som det pædagogiske personale fastsætter rammerne for. Relationer og venskaber er afgørende, hvor alle børn skal opleve at være en del af fællesskabet og blive

respekteret og lyttet til. I dagtilbuddenes hverdag skal der være plads til, at det enkelte barn både kan vise initiativ og kan være aktivt deltagende, samtidig med at fællesskabet skaber rum til alle, nye relationer og mulighed for at prøve forskellige positioner mv. Det er det pædagogiske personales og ledelsens opgave at skabe en balance mellem individ og fællesskab i dagtilbuddet.

I dagtilbud indgår børn i et socialt fællesskab sammen med andre børn og voksne. De konkrete børn og det pædagogiske personale, der er til stede i dagtilbuddet, er fælles om at skabe det sociale rum, hvorigennem de enkelte børn lærer og udvikler sig. Sammen med det pædagogiske personale har de andre børn betydning for, hvilke erfaringer det enkelte barn gør sig, når det er i dagtilbuddet.

Forældrene har et medansvar, som betyder, at forældrene indgår i at skabe et velfungerende børnefællesskab præget af anerkendelse af alle familier uanset disses forudsætninger. I det pædagogiske arbejde med den pædagogiske læreplan arbejdes der med sammenhænge mellem børnenes perspektiver, mulighederne og begrænsningerne i det sociale rum og de pædagogiske målsætninger. Dagtilbuddets børnefællesskaber skal også skabe rum for, at børn kan etablere venskaber på tværs af alder, køn og kultur, og at mobning forebygges.

Hvordan sikrer vi at alle børn oplever, at de er del af et børnefællesskab?

Hvordan vurderer vi alle børns muligheder for at udvikle sig og få nye relationer?

Pædagogisk læringsmiljø

Det pædagogiske læringsmiljø er rammen for børns trivsel og læring og helt centralt i arbejdet med den pædagogiske læreplan.

Det skal fremgå af den pædagogiske læreplan, hvordan det enkelte dagtilbud hele dagen etablerer et pædagogisk læringsmiljø, der med leg, planlagte vokseninitierede aktiviteter, spontane aktiviteter, børneinitierede aktiviteter

samt daglige rutiner giver børnene mulighed for at trives, lære, udvikle sig og dannes.

Det pædagogiske læringsmiljø skal tilrettelægges, så det inddrager hensynet til børnenes perspektiv og deltagelse, børnefællesskabet, børnegruppens sammensætning og børnenes forskellige forudsætninger.¹⁰

Med pædagogisk læringsmiljø forstås et miljø, hvor der med afsæt i de centrale elementer i det pædagogiske grundlag arbejdes bevidst og målrettet med børns trivsel, læring, udvikling og dannelse. Det pædagogiske læringsmiljø i dagtilbuddet skal være baseret på et samspil mellem strukturelle parametre, som personalets uddannelse og kompetencer, børnegruppernes størrelse, fysiske rammer, normering, digitale redskaber, den æstetiske udformning mv. og en række proceselementer, som det empatiske samspil med de andre børn og det pædagogiske personale, udfordrende dialoger og situationer, forældresamarbejdet og hverdagens rytme mv.

Den pædagogiske læreplan skal understøtte og tydeliggøre samspillet mellem disse forhold.

Ved etablering af et pædagogisk læringsmiljø i dagtilbud vil det være en forudsætning, at det pædagogiske personale og ledelsen løbende har blik for, hvordan praksis kan rammesættes, organiseres og tilrettelægges, så børnene får de bedste betingelser for at lære og udvikle sig.

Det vil fx have stor betydning for børnenes sociale udvikling, at der er et miljø, hvor barnet støttes i at sige fra og til og indgå i både kendte og nye sammenhænge med andre børn, ligesom det har stor betydning for barnets kommunikative og sproglige udvikling, at der er et rigt sprogligt miljø i dagtilbuddet, hvor personalet er bevidst om at indgå i længere dialoger med børnene, stille åbne spørgsmål og kontinuerligt sætte ord på alt det, der sker i hverdagen i forbindelse med såvel pædagogisk tilrettelagte aktiviteter, spontane aktiviteter og daglige rutiner med børnene som frokost, oprydning mv.

Når det pædagogiske personale skal etablere pædagogiske læringsmiljøer, indebærer dette også, at personalet skal gøre sig pædagogisk-didaktiske overvejelser om et pædagogisk læringsmiljø, der understøtter børnegruppens kropslige, sociale, emotionelle og kognitive læring og udvikling.

Det er et krav, at det pædagogiske læringsmiljø i dagtilbuddet skal være til stede hele dagen.

Det betyder, at det pædagogiske læringsmiljø i forbindelse med både børnenes leg, planlagte vokseninitierede aktiviteter, spontane aktiviteter og daglige rutiner som fx bleskift, frokost, oprydning, når børnene tager tøjet på og af i garderoben mv., skal give børnene mulighed for at trives, lære, udvikle sig og dannes. Det indebærer, at børnenes læring ikke er afgrænset til halvanden times pædagogiske aktiviteter om formiddagen, men finder sted gennem hele dagen.

At etablere et pædagogisk læringsmiljø i de daglige rutiner i dagtilbuddet, vil fx handle om at tale med barnet, mens det får skiftet ble, så barnet får stimuleret sin følelsesmæssige tilknytning og sproglige udvikling, at barnet støttes i selvhjulpenhed ved at tage flyverdragt på i garderoben, at barnet lærer at tage hensyn til andre ved frokosten som en del af arbejdet med barnets alsidige personlige udvikling og sociale udvikling mv.

Det pædagogiske læringsmiljø skal altid tilrettelægges, så det inddrager hensynet til børnenes perspektiv og deltagelse, børnefællesskabet, børnegruppens sammensætning og børnenes forskellige forudsætninger.

¹⁰ Dagtilbudslovens § 8, stk. 3

Vejledende refleksionsspørgsmål

Hvad karakteriserer den måde, vi organiserer vores pædagogiske læringsmiljø på, og får vi skabt et miljø, der understøtter leg, aktiviteter og rutiner?

Hvordan kan vi undersøge og se, hvad børnene får ud af vores måde at organisere det pædagogiske læringsmiljø på?

Hvilke pædagogiske overvejelser ligger til grund for den måde, vi organiserer vores pædagogiske læringsmiljø på?

Hvordan matcher vores faglige kompetencer vores mål om at skabe et trygt og stimulerende pædagogisk læringsmiljø?

Forældresamarbejde

Det skal fremgå af den pædagogiske læreplan, hvordan dagtilbuddet samarbejder med forældrene om børns læring.¹¹

Som en del af arbejdet med den pædagogiske læreplan skal dagtilbuddet have fokus på, hvordan dagtilbud og forældre kan samarbejde om barnets og børnegruppens trivsel og læring på tværs af dagtilbud og hjem.

Dagtilbuddets samarbejde med forældrene om børns læring skal ske via det forældresamarbejde, som allerede finder sted i dagtilbuddet i form af fx forældremøder, dagtilbud-hjem-samtaler, hente-/bringe-situationer, sommerfester, julearrangementer, fællesspisning mv. Det enkelte dagtilbud skal derfor anvende nogle af de forskellige fora, hvor forældrene kommer i dagtilbuddet, til at sætte børns læring på dagsordenen.

Det kan fx ske ved, at der på forældremøder er et punkt, som handler om, hvad der arbejdes med i dagtilbuddet, og hvordan forældrene kan understøtte barnets læring i hjemmet. Personalet vil i det daglige forældresamarbejde, hvor forældre afleverer og henter deres barn,

også lejlighedsvist kunne fortælle forældrene om barnets sociale hverdagsliv og læring i dagtilbuddet og være i dialog med forældrene om, hvordan man i fællesskab kan fremme barnets trivsel, læring, udvikling og dannelse.

Dagtilbuddet skal fortsat være ramme om arrangementer, hvor formålet er at styrke det sociale sammenhold og relationerne blandt børn og forældre, men dagtilbuddets samarbejde med forældrene skal også have fokus på børns læring. Alle forældre er forskellige, og det vil være det enkelte dagtilbuds ansvar at facilitere og rammesætte forældresamarbejdet, så forældresamarbejdet bliver differentieret og baseret på lokale traditioner, ønsker og den enkelte families behov. Dagtilbuddet skal sammen med forældrene afstemme gensidige forventninger til hinanden i forhold til både det individuelle forældresamarbejde og det mere generelle forældresamarbejde i dagtilbuddet. Det daglige forældresamarbejde i dagtilbud vil skulle bygge på et tillidsfuldt og konstruktivt samarbejde om børnenes trivsel og læring.

Dagtilbuddets samarbejde med forældre i forhold til at understøtte barnets læring i familien kan fx bestå i, at dagtilbuddet vejleder forældre om, hvordan de kan bidrage positivt til barnets læring og udvikling. Forældrene kan fx læse højt for barnet, synge med barnet og i øvrigt inddrage barnet i og tale med barnet om alle de ting, som forældre og barn foretager sig i og uden for familien, så barnet herigennem får udviklet sit sprog og får udvidet sin erfaringsverden ved at stille spørgsmål, undre sig og gøre sig erfaringer.

Med forældresamarbejde om børns læring forstås netop et samarbejde, hvor såvel dagtilbuddet som forældrene har et ansvar. Forældrene har således også et ansvar for at samarbejde med dagtilbuddet og i øvrigt holde sig orienteret og bakke op om det arbejde, der foregår i dagtilbuddet i forhold til barnets og børnegruppens trivsel og læring.¹²

¹¹ Dagtilbudslovens § 8, stk. 6

¹² Forarbejder til dagtilbudslovens § 8, stk. 6

I vores forening er **forældre del af organisationsstrukturen**. Hvert dagtilbud har et samarbejdsråd bestående af 3 forældre- og personalerepræsentanter. Samarbejdsrådets opgaver i henhold til samarbejdsrådsreglerne § 1 er at fastlægge de overordnede pædagogiske principper. Det betyder, at Samarbejdsrådet inddrages i udarbejdelsen, evalueringen og opfølgningen af det pædagogiske koncept i det respektive dagtilbud. Lederen skal sikre, at rådet inddrages aktivt i processen i forhold til arbejdet med det pædagogiske koncept, således at det har mulighed for at blive hørt og kan komme med input og forslag til arbejdet. Det kan fx være ideer til, hvordan nærmiljøet kan inddrages, fordi forældre har kendskab til det, eller bidrag til den gode overgang fra hjem til dagtilbud, skole, fritidshjem m.m.

Vejledende refleksionsspørgsmål:

Hvordan tager vi imod nye forældre, og hvordan skaber vi en basis for, at forældre føler sig trygge og velkomne?

Hvordan kender vi til hinandens forventninger?

Hvordan arbejder vi med at møde forældrene hvor de er og tilpasser samarbejdet ud fra deres behov?

Hvad ved vi om, hvordan forældrene oplever vores samarbejde, rådgivning og vejledning?

Hvordan samarbejder og kommunikerer vi i det daglige med forældrene om børnenes trivsel, læring og udvikling? Og hvilken rolle indtager Family som redskab?

Hvordan er samarbejdsrådenes forældrerepræsentanter involveret i processen omkring udarbejdelse, evaluering og opfølgning af det pædagogiske koncept?

I hvilke sammenhænge og ud fra hvilke emner taler vi generelt om læreplansarbejdet med forældrene?

Hvordan får forældrenes feedback og ideer plads?

Få yderligere inspiration her: [Kvalitetsundersøgelsen i dagtilbud – Forældreblikket 2020](#)

Børn i udsatte positioner

Det skal fremgå af den pædagogiske læreplan, hvordan det pædagogiske læringsmiljø tager højde for børn i udsatte positioner, så børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse fremmes¹³. Med børn i udsatte positioner forstås en sammensat gruppe af børn, der fx kan være børn med en svag socioøkonomisk baggrund, børn med en fysisk eller psykisk funktionsnedsættelse, børn i risiko for at stå uden for fællesskabet mv. I lighed med andre børn lærer og udvikler børn i udsatte positioner sig i et fagligt kompetent pædagogisk læringsmiljø og i mødet med en velfunderet pædagogisk faglighed.

Kvaliteten i interaktionen mellem barn og voksen er særligt betydningsfuld for børn i udsatte positioner. Det pædagogiske personale i dagtilbud har, sammen med andre relevante fagprofessionelle, et ansvar for at støtte børn med forskellige udfordringer og sikre, at alle børn deltager i fællesskabet. Den pædagogiske læreplan – herunder de seks læreplanstemaer og de pædagogiske mål – skal være relevante for alle børn uanset baggrund, sprog, kultur og traditioner. At etablere et pædagogisk læringsmiljø for børn i udsatte positioner handler ikke om at trække et enkelt barn ud af det almene børnefællesskab for at lave en særligt tilrettelagt aktivitet med barnet. Det handler som udgangspunkt om, at børn i udsatte positioner skal udfordres og opleve mestring i forbindelse med blandt andet børne- og vokseninitierede lege og aktiviteter.

Alle børn i dagtilbud har krav på at blive stimuleret og blive mødt med positive forventninger. Det er afgørende, at det pædagogiske personale, på linje med forventningerne til de øvrige børn i dagtilbuddet, har positive forventninger til et barn i en udsat position. Børn i udsatte positioner skal være en betydningsfuld del af børnefællesskabet, ligesom deres forældre er tilsvarende betydningsfulde i forældrefællesskabet. Nogle gange kan det være en fordel at give et barn plads og rum til at være i en mindre gruppesammenhæng, hvor den voksne i højere grad har mulighed for at arbejde målrettet med barnets specifikke udfordringer, det være sig sociale, motoriske, sproglige udfordringer eller

¹³ Dagtilbudslovens § 8, stk. 5§

andet. Det kræver en skarp opmærksomhed hos det pædagogiske personale og ledelsen på alle børns trivsel, læring, udvikling og dannelse gennem tilrettelæggelse af trygge pædagogiske læringsmiljøer.¹⁴

Skoleforeningen har udarbejdet en inklusionspolitik, som handler om at skabe fællesskaber, der ikke kun giver plads til forskellighed, men aktivt skaber trivsel, læring og udvikling for alle børn i vores dagtilbud. Det er centralt for et barns trivsel, udvikling og

livschancer at opleve sig som en værdifuld deltager i sociale og faglige fællesskaber. Det gavner alle børn i fællesskabet, når læringen tilrettelægges på en måde, der tilgodeser mange forskellige behov og skaber deltagelsesmuligheder for alle. Et øget fokus på de enkeltes udfordringer og styrker er med til at fremme gensidig respekt og accept. Børnene lærer at samarbejde på tværs, omgås forskellighed og opfatte mangfoldighed som en ressource. Inklusion er således med til at skabe mere tryghed for den enkelte og modvirke eksklusionsprocesser.

Digitale medier kan styrke fællesskabet. Det pædagogiske personale kan med brugen af digitale redskaber inddrage mange børn på én gang. Fx kan flere børn se med i en bog og dens detaljer, hvis den fortælles via en projektor på en væg. Det kan styrke gode dialoger på tværs af børn og voksne og børn imellem.

Digitale medier giver rig mulighed for inddragelse af børn i forbindelse med dokumentationsarbejdet, hvor børnene selv er med til at filme, tage billeder, indtale lyd osv. Det styrker bl.a. barnets demokratiske stemme i hverdagen, så barnet dermed får styrket større selvtillid og lyst til at deltage i fællesskabet.

Digitale medier kan også være med til at styrke børn med at få deltagelsesmuligheder og opbygge

relationer, når de udstyres med teknologiske færdigheder, fx som i denne case:

Carla på 5 år har den udfordring, at hendes bedste veninde skal starte i skole efter sommerferien. Man kan tydeligt mærke, at hun er påvirket af det. For at give hende mulighed for at skabe relationer til de andre børn ved at give hende en anden position i gruppen, bliver hun udnævnt som superbruger på en historiefortællings-app. Hun bliver præsenteret for den og viser de andre piger i gruppen, hvordan den virker. Nu arbejder pigegruppen sammen om den og mødes en halv time hver onsdag morgen, hvor de skaber noget fælles.¹⁵

Vejledende- og refleksionsspørgsmål:

I hvilket omfang har vi faglige dialoger om, hvordan vi kan understøtte at børn i udsatte positioner trives og ses i det pædagogiske læringsmiljø?

Hvordan er vi opmærksomme på en tidlig inkluderende indsats?

Hvornår og hvordan sætter vi ind med mindre gruppedannelser, der virker forebyggende i forhold til fx sprog, motorik osv.

Hvilke udelukkelsesmekanismer ser vi i vores institution?

Hvad inkluderer børnene og giver dem adgang til fællesskabet?

Hvad tager vi muligvis for givet (fx kønsroller?)

Hvordan kan vi anvende it og digitale medier til at sikre, at alle børn opnår lige deltagelsesmuligheder?

Har vi observeret situationer, hvor børn med særlige udfordringer har kunnet bruge digitale værktøjer til lettere at indgå i fællesskaber?

¹⁴ Forarbejder til dagtilbudslovens § 8, stk. 5

¹⁵ Strategi for digitalisering, it og medier på dagtilbuds- og skoleområdet

Sammenhæng i overgange og det sidste år i børnehaven

Inkluderende tænkning kendetegner vores pædagogiske praksis på alle niveauer. Således har inklusionen også sit fokus i brobygningen for at skabe gode overgange. Gennem tværfaglig tilrettelæggelse af overgange både mellem institutionerne, skolen, PPR og eksterne tilbud fremmer vi børnenes og forældrenes oplevelse af sammenhæng i socialiseringen, udvikling og læring.¹⁶

Barnet oplever flere overgange i sine første leveår. Både de store overgange, når det starter i dagtilbud, skifter dagtilbud og senere i skole, ligesom mindre overgange, herunder de daglige overgange fra hjem til dagtilbud eller ved aktivitetsskift i hverdagen. Uanset hvilken overgang der er tale om, så har det betydning for barnet, at det pædagogiske personale og forældre arbejder sammen om at skabe en oplevelse af sammenhæng, tryghed og trivsel hos barnet.

Her er har Skoleforeningen fx udarbejdet en "Bliv klog på kost og sprog"-kuffert. Indholdet og tilhørende

inspirationshæfte er tænkt til det pædagogiske personale i arbejdet med børnene og forældrene. Kuffertens emne og indhold skal bidrage til at understøtte et tæt samarbejde med forældrene omkring kost og sundhedspolitikken, som kan skabe gensidig forståelse og giver adgang til et kulturmøde på tværs af hjem og institution.

Samtidig er det et materiale til forældre med deres børn, som ønsker at tage fat og gå på opdagelse i kufferten "Bliv klog på kost og sprog", for at støtte barnet i en læringsproces. Yderligere er materialet en håndsrækning til forældre, som ønsker at øge eget ordforråd i samarbejde med barnet og på den måde bygge en sprogbro mellem hjemmet og institutionen, som har betydning for de daglige overgange mellem hjem og institution.

Større skift kræver, at overgangen tilrettelægges således, at barnet oplever, at de erfaringer, oplevelser, lege, viden og færdigheder det har med sig, bliver anerkendt som værende vigtige og betydningsfulde.

Barnet skal have muligheden for at anvende sin tilegnede viden i nye sammenhænge. Derfor koordineres overgangen, og der afholdes samtaler mellem afleverende og modtagende gruppe eller institution/skole, som skal sikre, at barnet ikke bliver frataget kompetencer, det allerede er i besiddelse af, og samtidig stimulerer de kompetencer, barnet er i færd med at udvikle.¹⁷

Det sidste år i børnehaven – dagtilbuddets førskolearbejde

Den viden og de erfaringer førskolebarnet allerede har tilegnet sig i hjemmet og i dagtilbud, skal videreudvikles igennem førskolegruppens sproglige aktiviteter. Barnet i førskolealderen elsker at lege med rim, remser, vrøvlord, antonymer (ord med modsat betydning) mm. Barnet er ved at udvikle et situationsuafhængigt sprog og eksperimenterer med sproget. Her benytter barnet sig meget af førstesproget, men forsøger sig også på sit andetsprog.

Barnet vil i denne alder ofte producere sprogblandinger. Dette kan ses som en bevidst eller ubevidst, kreativ og brugbar mulighed. Intersproget nærmer sig målsproget dansk ved at afprøve hypoteser. Det er et godt tidspunkt for at udvide sprogarbejdet, for at barnet får mulighed for at opdage og beskæftige sig mere målrettet med andetsprogets indre struktur, som sætningsdannelse, orddannelse, bøjningsformer og sprogets rytme og udtale.

Når barnet skal have erfaringer med skriftsproget, gælder det både at lære bogstaver, stavelser og sætninger og at få en fornemmelse af, at det skrevne sprog er et kommunikationsmiddel, og at det symboliserer tale. Desuden skal barnet lære, at man skriver fra venstre mod højre, og at man begynder på et bestemt sted på siden. Barnets tidlige erfaringer med skriftsproget udvikler dets literacy-kompetence. Denne omfatter alle begreber og forestillinger om det at læse og skrive, barnets brug af og kendskab til bøger,

¹⁶ Inklusionspolitik v. Dansk Skoleforening for Sydslesvig

¹⁷ Skoleforeningens Vejledning til overgangen fra vuggestue – børnehave

skrift, breve, (navne)skilte og udviklingen af legelæsning og -skrivning.

For di sproget har så stor betydning for vores mindretalskontekst og for børnenes kommende skolegang, er der udarbejdet konkrete mål for barnets sprogudvikling for det sidste år i børnehaven jf. *Mål for sprog og læsning*¹⁸.

For at understøtte arbejdet med målene, har hvert dagtilbud med børn i førskolealderen en "Førskolekuffert". Denne indeholder bl.a. et afleveringsskema, som er basis for de obligatoriske afleveringssamtaler mellem dagtilbud og

skole. Materialet i førskolekufferten kan bruges hele året i forhold til førskolegruppen, både til implicit og eksplicit læring.¹⁹

Vejledende og refleksionsspørgsmål:

Hvordan arbejder vi ud fra læreplanen for at skabe sammenhæng for børn og forældre i overgangen fra hjem til dagtilbud, mellem dagtilbud og fra dagtilbud til skole og SFO/fritidshjem?

Hvordan samarbejder vi ud fra vores egne værdier og mulige forskellige værdisæt med det andet dagtilbud eller skole og SFO/HFO/Fritidshjem – eller har vi et fælles?

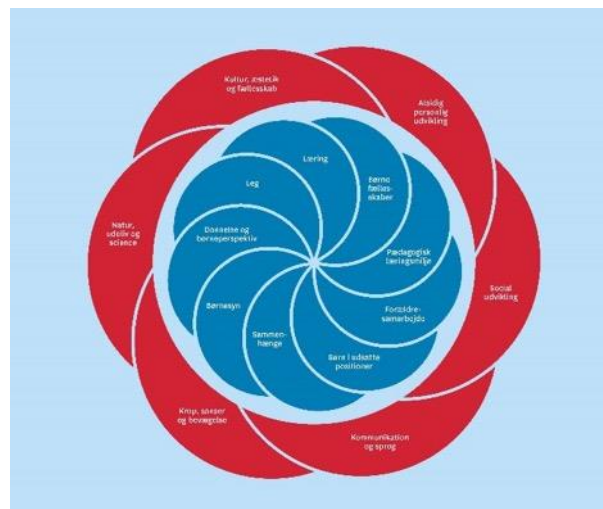
Er vi enige om, hvad der skal til fra begge parter for at skabe en sammenhængende overgang?

Hvordan arbejder vi med at skabe en tryk overgang til den nye institution – fx aktiviteter som planlægges i denne forbindelse?

Hvad ved vi om de andres praksis og hvordan bliver vi klogere på den, og hvordan kan den viden bidrage til at skabe sammenhæng?

De 6 temaer

Der er, også i den styrkede version af læreplanen, seks læreplanstemaer.

Ud over "alsidig personlig udvikling" er alle andre titler blevet revideret, så de i højere grad afspejler indholdsbeskrivelserne. Disse indholdsbeskrivelser har vi overtaget en til en og krydret med det, der er særligt hos os – den tyske indholdsbeskrivelse samt mindretalskonteksten.

Via disse indholdsbeskrivelser er temaerne blevet foldet ud, så der er en fælles forståelse af, hvad der ligger i de enkelte temaer.

Det pædagogiske arbejde med læringsmiljø og børns læring ses i sammenhæng – og skal tilrettelægges inden for et tema ligesom på tværs af et tema.

"Den pædagogiske læreplan skal udarbejdes med udgangspunkt i seks læreplanstemaer samt mål for sammenhængen mellem læringsmiljøet og børns læring."

Det skal fremgå af den pædagogiske læreplan, hvordan det pædagogiske læringsmiljø understøtter børns brede læring, herunder nysgerrighed, gåpåmod, selvværd og bevægelse, inden for og på tværs af følgende seks læreplanstemaer:

1. **Alsidig personlig udvikling**
2. **Social udvikling**

¹⁸ <http://www.skoleforeningen.org/indsatsomraader/sprog-og-laesning/maal-og-handleplan>

¹⁹ ADAM/dagtilbudskontoret/Førskolekuffert

3. **Kommunikation og sprog**
4. **Krop, sanser og bevægelse**
5. **Natur, udeliv og science**
6. **Kulturelle udtryksformer og værdier**²⁰

Som noget nyt er der fastsat to pædagogiske mål for hvert læreplanstema. Frem for, som tidligere, at opstille mål for barnets læring, skal dagtilbuddene i dag etablere et pædagogisk læringsmiljø for børn hele dagen, som skal tilrettelægges inden for rammerne af de seks indholdsbeskrivelser og pædagogiske mål.

Herunder tages højde for at 0-2 årige børns og 3-6 årige børns behov og forudsætninger er forskellige.

Et "team læreplan", bestående af ledere og pædagoger fra forskellige dagtilbud og institutionstyper, har været med til at revidere de seks læreplanstemaer på baggrund af de bestående mål, så de matcher de aktuelle krav. I forlængelse af drøftelser og en høringsrunde i dagtilbuddene blev temaerne sammenskrevet således, at Skoleforeningen i dag opererer ud fra disse reviderede overordnede mål som grundlag for, at institutionerne kan udarbejde et eget lokalt koncept, som indeholder den styrkede læreplans elementer.

Kategorierne "Kommunikation og sprog" og "Krop, sanser og bevægelse" er Skoleforeningens to indsatsområder. Disse har derfor en mere uddybende tilgang og indebærer, ud over målene for læringsmiljøet, også konkrete pejlemærker for børns sproglige hhv. motoriske udvikling.

Alsidig personlig udvikling

Alsidig personlig udvikling drejer sig om den stadige udvidelse af barnets erfaringsverden og deltagelsesmuligheder. Det forudsætter engagement, livsduelighed, gåpåmod og kompetencer til deltagelse.

Engagement –

Læringsmiljøet skal støtte børns engagement gennem bl.a. at fremme intensitet i måden, børn deltager i samspil og aktiviteter på. Læringsmiljøet skal fremme børns engagement og deltagelse, så børnene derigennem oplever fordybelse, selvspekt, selvtillid og selvværd. Børn udvikler engagement, når de indgår i relationer med betydningsfulde andre, hvor de oplever sig respekteret, passet på og værdsat af nære, tillidsgivende voksne.

Livsduelighed – Læringsmiljøet skal gennem leg og andre meningsfulde aktiviteter bidrage til, at børn gør sig væsentlige erfaringer med forskellige sociale positioner, som giver dem et grundlæggende demokratisk værdisæt, der udvikler og understøtter børnenes dannelse og livsduelighed. Læringsmiljøet skal understøtte, at børn engagerer sig i leg og aktiviteter, der inviterer dem til at udfolde, udforske og erfare sig selv og hinanden på mange og nye måder. Børnenes selvforståelse og handlemønstre skal også udfordres i både leg og aktiviteter, hvor børnenes eller det pædagogiske personales handling eller forståelser begrænser barnets egen eller andres udvikling.

Det pædagogiske personale skal invitere børn til at udtrykke sig respektfuldt og anerkende deres perspektiver og oplevelser af hverdagen i dagtilbuddet. Herigennem får børn medbestemmelse og oplever at være betydningsfulde og at være medskabende af egne livsbetingelser. Samtidig får børnene erfaringer med vigtigheden af at være opmærksom på andres oplevelser, af perspektiver på og meninger om verden. Gennem deltagelse i fællesskaber får børnene grundlæggende erfaringer med at indgå i, høre til og navigere i disse og en forståelse af

²⁰ Dagtilbudslovens §8, stk.2 og 4

demokrati og demokratiske processer. Det er særligt vigtigt, at dagtilbuddene understøtter, at børn i udsatte positioner gør sig erfaringer med og aktivt indgår i disse gensidigt forpligtende fællesskaber.

Gåpåmod – Læringsmiljøet skal understøtte børn i at udtrykke deres følelser og håndtere konflikter hensigtsmæssigt uden at miste gåpåmodet. Evnen til at håndtere modgang og udfordringer samt at udvise vedholdenhed er central for børns mulighed for at influere på deres egen hverdag i dagtilbuddet, men er også en central kompetence, der får betydning for det senere livsforløb, i skolen som i alle andre livsarenaer.

Det pædagogiske personale skal i samarbejde med forældrene sikre, at udfordringerne ikke overstiger børnenes kompetencer eller overskrider deres grænser. Læringsmiljøet skal i forlængelse heraf introducere børn til forskellige måder at håndtere konfliktfyldte situationer og følelser på og give børnene mulighed for at eksperimentere med disse. Dette kræver mod. Det pædagogiske personale skal støtte børnene i at turde gå deres egne veje, for eksempel ved at børnene vælger aktiviteter eller relationer til og fra, når de ikke matcher deres trivsels-, lærings- og udviklingsbehov under hensyntagen til, at børnene også i høj grad bør deltage i det samlede børnefællesskab.

Deltagelseskompetence – Læringsmiljøet skal understøtte og udvide barnets erfaringsverden, så børn kan og tør deltage samt tage initiativ til at skabe de muligheder for livsudfoldelse, de ønsker sig i de fællesskaber, de indgår i. Børn øver sig i deltagelseskompetence ved at balancere mellem iagttagende og mere initiativtagende positioner i de forskellige aktiviteter og relationer, de indgår i.

Læringsmiljøet skal give børn mulighed for at forfølge, engagere og fordybe sig i det, de er optagede af, så børn også lærer at prioritere blandt mange mulige tilbud.

Læringsmiljøet skal motivere børn til at undres, pirre børnenes nysgerrighed, anerkende børnene for deres fund, støtte børnene i vedholdenhed og støtte deres innovative formåen. Fordybelse understøtter også børnenes koncentrations- og abstraktionsevne, hvilket er afgørende for deres

udvikling og læring både i hjemmet, i dagtilbud, i skolen og videre i livet.

Den særlige mindretalsidentitet

Barnets alsidige personlige udvikling får i lyset af tilhørsforhold til det danske mindretal et yderligere aspekt – det kulturelle. Hvad betyder det at være del af det danske mindretal? Således skal børnene via et varieret, men trygt tilrettelagt, læringsmiljø få mulighed til forståelse og udfoldelse af sig selv i mødet med egen og andres kulturer.

Hvad er rigtigt eller forkert, hvad er godt eller mindre godt i en given social og kulturel sammenhæng? Her gælder det om, at læringsmiljøet giver børnene mulighed for at føle og se sig selv som del af den større sammenhæng samtidig med fællesskabet i mindretallet. Hvem er jeg i forhold til andre?

Dannelse, herunder også den digitale, sker i samspil med andre. Det er også her, kompetencerne udvikler sig. Digitale tilgange kan give børn vigtige ”jeg-kan-oplevelser” allerede fra de tidligste år som understøtter barnets selvværd. Eksempelvis hvor barnet hurtig lærer at tage fotos med en iPad eller videooptage m.m.

Arbejdet med følelser og tackling af disse er del af den alsidige personlige udvikling. Her har analoge rollelege altid været et godt redskab og kan nu også understøttes mere via det digitale gennem apps, som giver mulighed for at spille roller/historier med dukker (fx Puppet Pals). Her træder man ind i roller, og den voksne understøtter flere børn i at skabe en dukkeforestilling.

Børnene kan bearbejde følelser ved fx at tegne situationer eller figurer fra en film, de har set. Videre kan det pædagogiske personale hjælpe børnene med at bearbejde følelser og oplevelser gennem lege, der udspringer af film.

At lade børnene tage billeder af de steder, hvor de synes det er spændende, er sjovt at lege, understøtter et målrettet arbejde med børneperspektivet, da det er her, de voksne kan få øje på, hvad er det børnene kan lide, og hvordan leger de bedst? Og så understøtter det barnets stemme ved at give endnu et redskab til at udtrykke sig og sine holdninger.

Pædagogiske mål:

1. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn udfolder, udforsker og erfarer sig selv og hinanden på både kendte og nye måder og får tillid til egne potentialer. Dette skal ske på tværs af blandt andet alder, køn samt social og kulturel baggrund.
2. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte samspil og tilknytning mellem børn og det pædagogiske personale og børn imellem. Det skal være præget af omsorg, tryghed og nysgerrighed, så alle børn udvikler engagement, livsduelighed, gåpåmod og kompetencer til deltagelse i fællesskaber. Dette gælder også situationer, der kræver fordybelse, vedholdenhed og prioritering.

Vejledende spørgsmål:

Hvordan understøtter vores læringsmiljø børnenes alsidige personlige udvikling, herunder deres nysgerrighed, gåpåmod og deltagelseskompetence gennem både børneinitierede og vokseninitierede aktiviteter?

Hvordan er vi opmærksomme på pædagogiske hverdagsaktiviteter og legen?

Hvordan spiller det sammen med de øvrige læreplanstemaer?

Evalueringsgrundlag:

Hvilken udvikling ønsker vi at skabe rammer for, og hvilke tegn/pejlemærker ønsker vi at se?

Social udvikling

Social udvikling er udvikling af sociale handlemuligheder og deltagelsesformer og foregår i sociale fællesskaber, hvor børnene kan opleve at høre til, og hvor de kan gøre sig erfaringer med selv at øve indflydelse og med at værdsætte forskellighed.

Gennem relationer til andre udvikler børn empati og sociale relationer, og læringsmiljøet skal derfor understøtte børns opbygning af relationer til andre børn, til det pædagogiske personale, til lokal- og nærmiljøet, til aktiviteter, ting, legetøj m.m.

Deltagelse og medindflydelse – Børn i

dagtilbuddet skal deltage i sociale fællesskaber, hvor de oplever at høre til, og hvor de kan bidrage værdifuldt og relevant til fælles lege, aktiviteter og samvær. Alle børn, og særligt børn, der længerevarende befinder sig i udsatte positioner, er afhængige af, at det pædagogiske læringsmiljø opfatter forskellighed som en ressource og understøtter muligheden for deltagelse og medindflydelse til fælles glæde og engagement.

Empati – Relationer er en væsentlig del af grundlaget for, at børn lærer sig empati. Empati handler om at mærke egne følelser, at kunne sætte sig ind i andres følelser og oplevelsesverden og at kunne handle på måder, der også understøtter samspillet med andre. Indbyrdes relationer og venskaber mellem børn har stor betydning for den sociale læring og medvirker til udvikling af sociale færdigheder, som det ofte ses i legen. Det er væsentligt for børns udvikling af empati, at det pædagogiske personale er optaget af børneperspektiver, som børnene udtrykker både verbalt og kropsligt. Relationer mellem det pædagogiske personale og børnene, der bygger på ligeværd, forståelse og indlevelse medvirker til, at børnene udvikler selvstændighed og får medbestemmelse, men også til, at børnene får forståelse for andre og betydningen af handlen i fællesskabets og hinandens interesse.

Alle børn har brug for at blive mødt med positive forventninger, fordi det fremmer børnenes gåpåmod og positive forventninger til omverdenen. Læringsmiljøet skal både understøtte børns daglige trivsel og sociale omgang med hinanden, men også bidrage til, at børnene får erfaringer med at begå sig i verden udenfor. Det er særlig vigtigt for sammenhængen til skolen, at børnene har gode erfaringer med at tage initiativ til at indgå i relationer og med at løse konflikter.

Samarbejdet med forældrene spiller en central rolle for barnets sociale læring og udvikling. Dialogen mellem forældrene og det pædagogiske personale kan medvirke til gensidig forståelse af barnets perspektiv og det sociale liv i dagtilbuddet med henblik på at understøtte barnets læring og børnenes indbyrdes relationer og fællesskab. Samarbejde og dialog kan også bidrage til at forebygge mobning.

Legens betydning for social læring – Børns sociale læring og udvikling fremmes bl.a. via legen.

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at legen er grundlæggende, for derigennem lærer børn at forhandle, at indgå kompromisser og at løse konflikter. Et af legens kendetegn er, at den bliver til undervejs, og at børn derfor må afstemme med hinanden hele tiden. Børns sociale læring og udvikling finder også sted, når de iagttager andre børns leg, så de fx lærer at afkode leges formelle og uformelle regler og komme med konstruktive legeudspil, der kan bringe dem ind i og fastholde legen. Børnene kan med andre ord lære forskellige sociale omgangsformer til at begå sig både i hverdagen i dagtilbuddet og generelt i livet, herunder også i skolen.

Læringsmiljøet skal understøtte børns lyst til at lege, udforske og eksperimentere.

Nogle børn kan have svært ved at få adgang til legefællesskaber, selv om de gerne vil deltage. Derfor må det pædagogiske personale løbende veksle mellem at gå foran, ved siden af og bag ved børnene med henblik på at understøtte børnenes deltagelse i legefællesskaber. Børn er forskellige og har brug for forskellige udfordringer. Forskelligheden kan handle om alder, køn, kulturel og social baggrund og individuelle interesser. I

tilrettelæggelsen af læringsmiljøet og rammerne for legen spiller såvel det fysiske miljø, indretningen, legetøjet og atmosfæren også en vigtig rolle.

Mindretalskonteksten tilføjer den sociale udvikling et yderligere aspekt, som omhandler de kulturelle spilleregler, der ligesom de sociale spilleregler må afprøves og opøves af børnene. Dette kræver en balancegang af både børn og det pædagogiske personale samt en forståelse og respekt for såvel de kulturelle værdier, som demokratiske forståelser, der er gældende i et givent fællesskab både inden for og uden for mindretallet.

Det pædagogiske arbejde med inddragelse af digitale medier er ligeledes med til at understøtte børns sociale udvikling og lægger spor for, hvordan børn senere begår sig på de sociale medier. Det er her, mobning kan forebygges. Uafhængig af læreplanstema vil det altid medføre en social dimension, når der arbejdes med it. Her spiller det etiske en stor rolle – barnet som ansvarlig deltager.

At skabe noget sammen, er i sig selv noget, der styrker og danner barnets forståelse af sig selv i forhold til sin omverden. Når børnene er aktive brugere af teknologien betyder det, at der er mange ting at tage hensyn til, fx når børn tager billeder af hinanden i vuggestuen eller børnehaven. Er det fx i orden at tage billeder af sin grædende ven? Det pædagogiske personale må derfor løbende tage stilling til etiske spilleregler.

Ideer til det digitale arbejde og den sociale kompetence kunne også være at fremstille bøger og film med fokus på venskaber.

Pædagogiske mål:

1. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn trives og indgår i sociale fællesskaber, og at alle børn udvikler empati og relationer.
2. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte fællesskaber, hvor

forskellighed ses som en ressource, og som bidrager til demokratisk dannelse.²¹

Vejledende refleksionsspørgsmål

Hvordan understøtter vores pædagogiske læringsmiljø børnenes sociale udvikling, herunder deres empati, deltagelses- og medbestemmelseskompetence i både børne- og vokseninitierede aktiviteter?

Hvordan spiller de pædagogiske hverdagsaktiviteter og legen ind?

Evalueringsgrundlag:

Hvilken udvikling ønsker vi at skabe rammerne for fremadrettet?

Hvilke tegn/pejlemærker kan indikere, at vi er på vej?

Kommunikation og sprog

Børns kommunikation og sprog tilegnes og udvikles i nære relationer med barnets forældre, i fællesskaber med andre børn og sammen med det pædagogiske personale. Det centrale for børns sprogtiltagelse er, at læringsmiljøet understøtter børns kommunikative og sproglige interaktioner med det pædagogiske personale. Det er ligeledes centralt, at det pædagogiske personale er bevidst om, at de fungerer som sproglige rollemodeller for børnene, og at børnene guides til at indgå i fællesskaber med andre børn.

Interaktioner – Sprog læres som en naturlig forlængelse af den udveksling, der foregår som blikretning, pludren og gestik, og det kræver nærvær, øjenkontakt og fælles opmærksomhed. Det pædagogiske personale skal derfor være indlevende og nysgerrigt og have lyst til kommunikation og samtale med fokus på det, børnene er optagede af. Det har stor betydning for børnenes kommunikative og sproglige udvikling, hvordan det pædagogiske personale henvender sig til børnene, taler med dem, giver beskeder og sætter ord på det, der sker i forbindelse med rutiner og aktiviteter. Kvaliteten i samtaler mellem det pædagogiske personale og børnene er i det hele taget væsentlig og særlig betydningsfuld for børn i udsatte positioner.

Sproglige rollemodeller – Børns sprog udvikles i dialoger med sproglige rollemodeller ved at lytte, fortælle, stille spørgsmål til deres omgivelser og lege med sproget. Når børn eksperimenterer kommunikativt og sprogligt, opnår de erfaringer med at aflæse, genskabe og udvikle en passende kommunikation i forskellige situationer og fællesskaber. Det betyder bl.a., at det pædagogiske personale må hjælpe alle børn til at indgå i dialoger, hvor de lærer at skiftes til at være i en tale- og en lytteposition.

²¹ § 5 i Bekendtgørelse om pædagogiske mål og indhold i seks læreplanstemaer

Fællesskaber – Kommunikation og sprog er centralt for at danne relationer, indgå i fællesskaber og vedligeholde venskaber. At lære fra andre børn på tværs af aldre, er essentielt i sprogudviklingsprocessen. Legen er vigtig som en øvebane for barnets nonverbale og verbale kommunikation, ordforråd og sætninger. Det er derfor afgørende for barnets tilegnelsesproces, at barnet understøttes i at deltage i legen, fx ved at det pædagogiske personale i nogle tilfælde deltager i og rammesætter børns leg. Det pædagogiske personale kan samtidig anvende børnenes legeindhold som pejlemærke for mulige samtaleemner, men også som pejlemærke for, hvad der kan være en udfordring for det enkelte barns sprogudvikling.

Det pædagogiske personale har ansvar for, at børn får mange og forskellige erfaringer med sprog i selvorganiseret og spontan leg og andre meningsfulde aktiviteter med hinanden. I den forbindelse er det centralt at have blik for de børn, der ikke af sig selv indgår i samtaler, lege og aktiviteter, med henblik på, at de også kommer til at indgå i fællesskaber, der understøtter deres kommunikative og sproglige udvikling.

Læringsmiljøet må tilbyde børn en bred vifte af sproglige læringsmuligheder og aktiviteter, der understøtter tilegnelsen af sprogforståelse, ordforråd, udtale og sætningsdannelse i sammenhænge, der er meningsfulde for børn. Det pædagogiske personale kan fx gennem samtaler, spørgsmål, historiefortælling og leg sætte ord på børnenes forskellige oplevelser. Sproglige læringsmuligheder skal indtænkes i alle rutiner og i planlagte og spontane aktiviteter, hvor børn introduceres til nye begreber og udtryksformer såsom fx skrift-, symbol- og billedsprog.

Læringsmiljøet i dagtilbud må give børn adgang til bøger, skriveredskaber, papir og andre skriftlige produkter, så børn bliver introduceret til bøgernes univers og nysgerrige på skriftsproget, herunder får mulighed for at kigge i bøger, stille spørgsmål om bogstaver, få læst højt og snakke med det pædagogiske personale om det, bøgerne rummer.

Læringsmiljøet skal sikre, at det pædagogiske personale via refleksion over organisering og pædagogisk didaktiske overvejelser skaber samtaler af høj kvalitet i alle sammenhænge mellem det pædagogiske personale og børn og

børn imellem, lige som det pædagogiske personale må samarbejde med forældre om børns sprog både i forhold til det enkelte barn og i forhold til børnefællesskabet i dagtilbuddet.

Den særlige mindretalskontekst –

Kommunikation og sprog er en væsentlig bestanddel i vores flersprogede kontekst. Med anerkendelse for de forskellige sprog barnet har med sig, arbejder det pædagogiske personale med en sprogpædagogisk bevidsthed omkring andetsprogstilegnelsen, som oftest er det danske sprog.

Det pædagogiske personale har således en øget bevidsthed i forhold til simultan og sekventiel tosprogede børn. Simultan tosprogede børn taler dansk og tysk, inden de er tre fyldt tre år. Det gælder dermed vuggestuebørn og børn, der taler to sprog i hjemmet – børn med to modersmål. Dette er en vigtig pointe i henhold til, at det pædagogiske personale fastholder det danske sprog bl.a. også, når der arbejdes med vuggestuebørn. Sekventiel tosprogede børn har et styrket modersmål (i vores mindretal ofte det tyske sprog) og lærer dansk som andetsprog i dagtilbuddet. Børnene tilegner sig sproget i interaktion med andre børn og voksne og bruger strategier fra 1. sprog, her kommer intersproget i spil, hvor sprogene blandes og sprogstilegnelsen finder sted.

Det pædagogiske personale har en vigtig funktion i at etablere et læringsmiljø, som stimulerer barnets behov for at udtrykke sig, ved at inddrage forskellige kulturelle teknikker, medier og genrer og igennem leg og rutiner.

Børns sprog udvikles i dialoger med **sproglige rollemodeller** ved at lytte, fortælle, stille spørgsmål til deres omgivelser og lege med sproget. Sproglige rollemodeller og glæden ved sproget er grundlæggende for en god formidling over for børn og i samarbejdet med forældrene.

Digitalisering – Barnet i dag får auditivt og visuelt mange fortællinger serveret, som det skal forholde sig til. Her er det af betydning at arbejde pædagogisk med børnene, så de på lang sigt også kan forholde sig kritisk til medier og fortællinger. Her møder barnet en anden slags sprog end det talte sprog, og barnet skal både lære at lytte, forstå og omsætte det der sker i film som

eksempel. Hvilke ord forstår barnet og hvilke ikke?
Hvad oplever barnet?

Ved at tale med børnene om fx en film eller årets julekalender, bliver de hjulpet til at få et ordforråd, så de kan kommunikere med voksne om det, de oplever og føler samt øve sig i at genfortælle historier.

I alle dagtilbud arbejdes med dialogisk læsning som sprogstimulerende aktivitet til at sætte fokus på dialog med barnet. Læsning bliver altid spændende for børn, når de kan genkende ting, steder, personer m.m. fra egen hverdag. Med en Book Creator²² kan den digitale tilgang komme på banen, hvor børnene selv er med til at producere en bog målrettet det enkelte barn eller børnegruppen. Hvad er barnet eller gruppen optaget af? Og hvordan kan vi ved hjælp af det digitale følge barnets spor?

Pædagogiske mål:

1. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn udvikler sprog, der bidrager til, at børnene kan forstå sig selv, hinanden og deres omverden.
2. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn opnår erfaringer med at kommunikere og sprogliggøre tanker, behov og ideer, som børnene kan anvende i sociale fællesskaber.²³

Sprog og læsning

Ud over de pædagogiske mål for læringsmiljøet er der formuleret deciderede mål for barnets sproglige udvikling, for at støtte op omkring en så høj sproglig kompetence som muligt.

I "Mål for sprog og læsning"²⁴ er der udarbejdet milepæle for

barnet og den unges sprog- og skriftsprogsudvikling fra 0 år indtil afsluttet skolegang med dertilhørende forklaringer og eksempler på det sprog- og læsesyn, der ligger bag.

Formålet med den øgede opmærksomhed på sprog og læsning

Det overordnede formål med at fokusere på sprog og læsning er at øge barnets kommunikative kompetence, dvs. at sætte barnet i stand til at anvende tale- og skriftsproget funktionelt i forskellige sammenhænge. Dette betyder, at grammatik og sætningsopbygning skal være nogenlunde korrekt. Det drejer sig dog især om, at ordforrådet øges således, at børn og elever ikke kun uforpligtende kan anvende det danske sprog, men at de også kan bruge det i faglige sammenhænge. En tilfredsstillende læsekompetence omfatter både relevante afkodningsfærdigheder og god læsehastighed og umiddelbar forståelse af tekstens indhold.

I dagtilbuddet er det formålet at give alle børn i alderen 0-6 år gode forudsætninger for tilegnelsen af det danske sprog.

TRAS – Alle børn fra 2 år indgår i en sprogvurdering med materialet TRAS som står for Tidlig registrering af sprogudvikling.

TRAS-materialet er et pædagogisk værktøj til at følge børnenes sprogudvikling, og samtidig giver det mulighed for at sætte fokus på det sproglige miljø i dagtilbuddet for at kunne planlægge en særlig indsats på udvalgte områder. Derudover giver TRAS mulighed for at gøre en særlig indsats for børn med en forsinket sprogudvikling.

²² Book Creator er en app med muligheden for at lave sine egne bøger og træne barnets sætningsdannelse og ordbøjning på en kreativ måde

²³ § 7 i Bekendtgørelse om pædagogiske mål og indhold i seks læreplanstemaer

²⁴ <http://www.skoleforeningen.org/media/2871934/maalene-for-sprog-og-laesning.pdf>

Som valgfrit supplerende materiale kan "TRAS – sproget på vej" bruges til yderligere sprogvurdering. Materialet er tilpasset vores simultant og sekventielt tosprogede børn i Sydslesvig, hvor der er fokus på andetsproget dansk og der ønskes at se på, hvor langt barnet er kommet i henhold til andetsprogstilegnelsen. Når børnene opnår førskolealderen, tilrettelægges der yderligere alderssvarende, målrettede forløb, som omfatter begrebsindlæring, sproglig opmærksomhed og skriftsprogudvikling. I denne fase vil disse sproglige elementer indgå i sammenhængende aktivitetsforløb, der understøtter børnenes læsetilegnelse (læs nærmere i afsnittet om "Sammenhæng i overgange og det sidste år i børnehaven").

Skoleforeningen har udarbejdet sprogfoldere til forældre både i skolen og i dagtilbud. Dagtilbuddets folder udleveres sammen med et velkomtbrev, når barnet starter i vores dagtilbud. Sprogfolderne og brevet er en del af hele indsatsområdet samt sprogpoltikken og indeholder oplysninger om, hvordan der arbejdes med sprog og læsning på de forskellige alderstrin, og mange gode tips til, hvordan forældre kan støtte barnet i sprog- og læsetilegnelsen.

Vejledende- og refleksionsspørgsmål:

Hvordan understøtter vores pædagogiske læringsmiljø barnets tilegnelse af sprogforståelse, ordforråd, udtale og sætningsdannelse i sammenhænge, der er meningsfulde for børn gennem både børneinitierede aktiviteter og vokseninitierede aktiviteter?

Hvordan er rutinepædagogikken hhv. hverdagsaktiviteter del af det?

Hvordan inddrager vi forskellige kommunikationsmidler?

Hvordan inddrager vi TRAS-sprogvurderingen i udviklingen af sprogmiljøet?

Hvordan understøtter digitale muligheder børnenes sprogstilegnelse i vores institution?

Evalueringsgrundlag:

Hvilken udvikling ønsker vi at skabe rammerne for fremadrettet?

Hvilke tegn/pejlemærker kan indikere, at vi er på vej?

Hvad bliver synligt i forbindelse med sprogmiljøet, når vi ser det samlede resultat af TRAS-sprogvurderingerne i vores institution?

Kultur, æstetik og fællesskab

Kultur er en kunstnerisk, skabende kraft, der aktiverer børns sanser og følelser, ligesom det er kulturelle værdier, som børn tilegner sig i hverdagslivet. Gennem læringsmiljøer med fokus på kultur kan børn møde nye sider af sig selv, få mulighed for at udtrykke sig på mange forskellige måder og forstå deres omverden.

Det pædagogiske personale skal derfor skabe et læringsmiljø, der formidler glæde ved æstetiske oplevelser og skabende praksis. Det pædagogiske personale må aktivt formidle kultur og støtte alle børn, uanset baggrund, kompetencer og forudgående erfaringer med kultur. Læringsmiljøet skal understøtte børn i at eksperimentere med, øve sig i og afprøve sig selv inden for en bred vifte af kunstarter og udtryk.

Læringsmiljøet skal sikre, at alle børn får erfaringer, der kan forankre værdier, og som kan fungere som rettesnor for at orientere sig og handle på en hensynsfuld, demokratisk og respektfuld måde. Dette understøtter forpligtende fællesskaber og sikrer sammenhæng til skole, lokalsamfund og en globaliseret verden.

Kulturelt indtryk og udtryk

Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte skabende virksomhed og æstetik, der er både indtryk og udtryk. Indtryksdimensionen består af børnenes egne æstetiske oplevelser i direkte møder med forskellige kunstarter såsom scenekunst, film, maleri, musik, sang og litteratur.

Æstetiske oplevelser giver børn mulighed for at dele, spejle sig i og fortolke egne og andres livserfaringer, tanker og drømme. Samtidig har oplevelserne en kropslig dimension, hvor indtryk sætter førsproglige aftryk som kropslige fornemmelser og oplevelser. Det kan fx være, at børn mærker spændingen i kroppen, når de lytter til en fængslende fortælling, eller børnene kan

føle glæde eller nedtrykkethed over farverne i et maleri.

Udtryksdimensionen indeholder børnenes egen skabende og eksperimenterende praksis. Den er båret af børns lyst, kreativitet, improvisation og aktive deltagelse. Nysgerrighed, sansning, leg og fantasi indgår i den æstetiske læreproces og ansporer til nye perspektiver og anskuelser, der kan forankres som ny viden og ny læring.

Derfor må det pædagogiske personale være lydhør og understøtte børn i, at børnene selv skaber kulturelle udtryk i et læringsmiljø, der inddrager børn i processen, værdsætter fordybelse og konstruktion samt børns egne eksperimenterende udtryk.

Læringsmiljøet er afgørende for børns kognitive, æstetiske, personlige og sociale erfaringsdannelse og omfatter derfor både dagtilbuddets rammer og lokale kulturtilbud og kunstneriske arrangementer. Det fysiske læringsmiljø i eller uden for dagtilbuddet må samtidig give mulighed for, at børn selv kan søge inspiration og oplevelser i forskellig litteratur og billedbøger, musik, fotografi mv.

Kultur og fællesskab

Børn skal have mulighed for at skabe egen mening og indhold i hverdagen. De skal opleve, at deres måder at forvalte tid og rum, leg, venskaber og konflikter på bliver mødt med nysgerrighed og respekt. Samtidigt må læringsmiljøet være et demokratisk fællesskab, der sikrer deltagelsesmuligheder for alle børn, og hvor børn oplever sig selv som en aktiv del af beslutningsprocesser ud fra erfaringsniveau og formåen. Alle børn skal have mulighed for at udfolde deres fulde potentiale uafhængigt af social baggrund, køn, alder mv. Derfor må børn mødes med en differentieret pædagogisk indsats, så alle, også børn i udsatte positioner, har mulighed for at få erfaringer med at udfolde sig og begå sig i samfundet. Et element heri kan være, at børn får mulighed for at bruge it i et eksperimenterende fællesskab. Børn skal understøttes i at udvikle evner, så de kan blive både skabende og producerende og navigere i samfundet på etisk forsvarlige måder i forhold til sig selv og andre.

Deltagelse i fællesskaber handler om at have forståelse for egne og andres kulturelle baggrunde og traditioner. Læringsmiljøet skal bidrage til at udvikle børns forståelse af egne værdier og respekt for andres. Forældres kompetencer og vigtige viden om fx religiøse højtider og familiestrukturer eller de lege, bøger og film, børn er optagede af, bør være synlige i dagtilbuddet. Gennem ligeværdig dialog og samspil må alle forældre gives mulighed for at tage del i et gensidigt forpligtende samarbejde og være en del af dagtilbuddets hverdag og fællesskab.

For os som mindretalsorganisation ligger en særlig opgave i at være kulturformidler, hvor børnene i samspil med voksne og andre børn, lærer den danske kultur at kende, møder dens normer og værdier og møder et læringsmiljø, som giver mulighed for at udvikle forståelse og glæde ved mangfoldige kulturelle frembringelser. Børnene skal få en bevidsthed om at tilhøre det danske hhv. det frisiske mindretal i Sydslesvig.²⁵

Vore børns flersprogede virkelighed rummer mangfoldigheden, fordi vi lever i en flerkulturel hverdag med flere sprog og mange identiteter på tværs af familier. Begge sprog og kulturer anerkendes og danner baggrund for en positiv kulturforståelse.

At arbejde med kulturelle udtryksformer, er et bredt område, der rummer mange elementer.

Herunder bl.a. it og medier, der indgår som del af temaet *kultur, æstetik og fællesskab*. It er en grundlæggende kulturteknik, som børn skal have mulighed for at bruge i et eksperimenterende fællesskab. Børn skal både være skabende og producerende og samtidig få erfaringer med at bruge it på etisk forsvarlige måder i forhold til sig selv og andre.

Forudsætningen herfor er, at børnene har mulighed for og rum og tid til at udfolde sig som målrettet og kreativ producent – som i det tyske kaldes for *Mediengestaltung*. Det kan beskrives ved aktiviteter som at male på en tablet, bearbejde og printe billeder, tage en tur i

biografen for at arbejde videre med det i institutionen ved at lave om på filmens afslutning eller lave kostumer fra filmen m.m.²⁶

Pædagogiske mål

1. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn indgår i ligeværdige og forskellige former for fællesskaber, hvor de oplever egne og andres kulturelle baggrunde, normer, traditioner og værdier.
2. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn får mange forskellige kulturelle oplevelser, både som tilskuere og aktive deltagere, som stimulerer børnenes engagement, fantasi, kreativitet og nysgerrighed, og at børnene får erfaringer med at anvende forskellige materialer, redskaber og medier.

Vejledende- og refleksionsspørgsmål:

Hvordan understøtter vores pædagogiske læringsmiljø, at børnene gør sig erfaringer med kultur, æstetik og fællesskab?

Hvordan understøtter vores pædagogiske læringsmiljø de to pædagogiske mål for temaet Kultur, æstetik og fællesskab?

Hvordan tager vores pædagogiske læringsmiljø udgangspunkt i det fælles pædagogiske grundlag?

Hvordan er børnenes muligheder for at få adgang til it og medier i vores institution?

Evalueringsgrundlag:

Hvilken udvikling ønsker vi at skabe rammerne for fremadrettet?

Hvilke tegn/pejlemærker kan indikere, at vi er på vej?

²⁵ Dansk Skoleforenings formål: § 3 (1) Foreningens formål er at drive dansk pædagogisk virksomhed for det danske mindretal i Sydslesvig og for de med mindretallet samarbejdende frisere.

§ 4 (2) Daginstitutionens arbejde er et supplement til hjemmets opdragelse, og det er børnehavens opgave i samarbejde med forældrene at give børnene mulighed for at tilegne sig viden, færdigheder, arbejdsmetoder, udtryksformer

og værdier, som medvirker til det enkelte barns alsidige personlighedsudvikling.

²⁶ Strategi for digitalisering, it og medier på dagtilbuds- og skoleområdet (1.4.2020)

Natur, udeliv og science

Naturoplevelser i barndommen har både en følelsesmæssig, en kropslig, en social og en kognitiv dimension. Naturen er et rum, hvor børn kan eksperimentere og gøre sig de første erfaringer med naturvidenskabelige

tænke- og analysemåder. Men naturen er også et grundlag for at arbejde med bæredygtighed og samspillet mellem menneske, samfund og natur.

Læringsmiljøet skal tage afsæt i mulig læring og inddrage børnene som aktive medskabere af egen læring ved at stille åbne, nysgerrige spørgsmål til børnenes forståelse af sammenhænge i naturen og deres omverden.

Det pædagogiske personale skal lytte til børnenes undren og egne spørgsmål og til børnenes begyndende hypotesedannelser og kategoriseringer i forhold til naturen. Børnene opmuntres til at foretage egne undersøgelser, støttes og guides i at turde øve sig igen og igen for derved at opbygge en grundlæggende tillid til egne ideer og evner, selvom børnene møder modgang. Der skal være en særlig opmærksomhed på at sikre, at børn og familier i udsatte positioner støttes i at være i og lære om naturen.

Dagtilbuddene skal i samarbejde med forældre understøtte en grundlæggende naturvidenskabelig dannelse af børnene. At være i naturen, kan også give anledning til eksistentielle oplevelser og overvejelser hos børn.

Læringsmiljøet må derfor tilgodese, at alle børn, uanset hvor de vokser op, og uanset baggrund, får mulighed for at opleve et bredt udsnit af naturen, både i byen og på landet. Børn skal opleve naturtyper som fx skov, strand, moser og vandløb samt levende organismer som dyr, mikroorganismer og planter. Samtidig oplever børnene årets gang og får viden om fødekæder og forskellige fænomener som fx vejret og solsystemet. I naturen har børn mulighed for at gøre sig erfaringer med og udvikle forståelse for sammenhænge i naturen.

Naturbegreber indgår som et element i læringsmiljøet og de samtaler om oplevelser, forståelser og erfaringer med naturen, som finder sted mellem børn og pædagogisk personale. Viden om naturen omhandler også menneskets påvirkning af og samspil med naturen, fx i forbindelse med miljøspørgsmål og spørgsmål om bæredygtighed og anvendelse af naturens ressourcer. Læringsmiljøet må derfor give børn mulighed for at overveje deres eget samspil med naturen og naturens ressourcer. Bæredygtighed handler også om at konstruere, genanvende og reparere ved hjælp af forskellige redskaber, teknikker og materialer, naturlige såvel som menneskeskabte.

Udeliv – Uderummet som læringsmiljø er karakteriseret ved direkte sanseoplevelser i et autentisk miljø og kan have forskellige kvaliteter. Der er det åbne og sociale rum, som eksempelvis en græsplæne eller en eng, som kan bruges til boldspil og drageflyvning. Der er også det trygge og afgrænsede 'rum', som fx legepladsen og haven med gynger, rutsjebane og legehuse samt det vilde og rummelige 'rum', som skoven, havet og stranden med plads til fordybelse og fascination. Uderummet giver plads til sansning, bevægelse, fantasi og kreativitet og er et godt underlag for kolbøtter og vilde lege og eventyrlige og farlige lege. Lege, som stimulerer børns kreativitet, fx med naturmaterialer, og som giver plads til fantasi og fortolkning, når træstammen forvandles til en motorcykel.

Udeliv handler blandt andet om at give børn legemuligheder og oplevelser i og med naturen, så de får mulighed for at lære sig selv og naturen at kende. Naturen giver et særligt rum for at styrke aktiv lytning og nysgerrighed, ligesom naturens rum kan udvide børnenes deltagelsesmuligheder i fællesskabet på tværs af alder, køn, kultur og interesser.

Science-tilgangen vægter en undersøgende tilgang, som åbner for en aktiv inddragelse af naturen og naturfænomener som lys, luft, magnetisme og vejrfænomener. I science-tilgangen er der fokus på børns begyndende forståelse for lovmæssigheder i naturen, børns medfødte talfornemmelse og fornemmelse for størrelser og dermed en begyndende matematisk

opmærksomhed. Der tages udgangspunkt i et læringssyn, der aktivt inddrager børnenes eksisterende viden og erfaringer, undren og spørgsmål, men som samtidig forstyrrer og udfordrer børnenes aktuelle forståelse. En proces, som går fra det meget konkrete til det abstrakte – fra regnorm til luftfart, hvor det pædagogiske personale skaber en mental bro mellem den konkrete læring i hverdagen og samtidig har øje for naturvidenskabens forståelser og begreber.

Herudover kan børn stifte bekendtskab med forskellige teknologiske redskaber som eksempelvis GPS, digitalvægt, webkamera mv., som giver børn mulighed for at udvikle en kreativ, produktiv og kritisk tilgang til anvendelsen af teknologierne.

En science-tilgang betyder, at læringsmiljøet giver børnene mulighed for at danne erfaringer med årsag, virkning og sammenhænge og støtter børnene i at kategorisere og systematisere deres omverden ved hjælp af relationspar, som mange/få, stor/lille, tung/let, over/under osv. Det pædagogiske personale tilrettelægger desuden læringsmiljøet, så det giver børn mulighed for at eksperimentere med antal, rum og form som tidlige indgange til det matematiske sprog.

Matematikken understøtter i hverdagen og er overalt – i køkkenet, i grupperummene, ved morgenbordet, i legen m.m. Matematikken hjælper med at løse opgaver fx ved borddækning, baging, klippe og klistre, bygge og konstruere m.m. Samtidig bringer matematikken verden i orden og gør den forudsigelig. Yderligere stimulerer matematikken den abstrakte tænkning. Mønstre, strukturer og symmetrier kan opdages overalt, fx i de spor, regnen efterlader i sandet, når sneglehuse iagttages eller et vindue i en kirke betragtes nærmere. Mønstre byder på orden og gentagelser. Men også at samle, sammenligne og sortere giver sans for, hvad passer sammen og hvad er forskellig fra hinanden.

For vores mindretalskontekst er de sproglige begreber af stor betydning – ikke mindst for den kommende overgang til skolen. Herunder antalsforståelse som forudsætning for tallæsning og talskrivning. Derfor inddrages før-matematiske begreber (mere, flest, færre, større, mindre osv.) i planlagte aktiviteter, rutinesituationer og uformelle samtaler med børnene.

Natur og udeliv eller digitale medier?

Det er ikke et enten-eller, men både-og. Udelivet og Sydslesvigs omgivelser er et af de mest oplagte steder at anvende it. Fremfor at pakke tunge opslagsbøger i rygsækken for at bestemme dyr, insekter og planter, kan iPad'en bruges som opslagsværk. Når børnene har været på opdagelse i skoven og fundet spændende insekter i træets bark eller skovbundens fugtige jord, kan børnene både tage billede af og sammen med det pædagogiske personale google sig frem til her og nu-informationer, som kan fortælle mere om dyrets navn, hvad det spiser, hvor det lever m.m.

Tilbage i børnehaven fortsætter det pædagogiske personale med at følge børnenes spor ved fx at arbejde videre med forskningsprojektet, enten ved at lave bøger om dyret, planten osv. fx via Bookcreator. Bogen er et egnet dialogredskab i dagtilbud og med forældrene derhjemme, når den sendes ud, for på den måde at fortælle om dagens oplevelse.

Med digitale kort kan man studere afstande, se sit eget nærområde, eller også vise, hvor man har været på ferie henne. Og så handler kort om at finde vej til fx børnenes bopæl eller en gemt skat.

Med appen *Kort*, som er standard på en iPad, kan det pædagogiske personale forbinde den digitale vej med den virkelige vej. Hvor lang er vejen mon, når børnenes egne ben skal følge den?

Åres gang og vejret er typisk emner, der arbejdes med i dagtilbud. Der findes masser af spændende apps til at studere vejruddsigterne for fx at få inddraget børnene i dialogen om "Skal vi have regntøj på eller solcreme" – hvad betyder det, når det er frostvejr. Det giver ud over vejret i dag også indblik i årstidernes skiften.

Pædagogiske mål:

1. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn får konkrete erfaringer med naturen, som udvikler deres nysgerrighed og lyst til at udforske naturen, som giver børnene mulighed for at opleve menneskets forbundenhed med naturen, og som giver børnene en begyndende forståelse for betydningen af en bæredygtig udvikling.
2. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn aktivt observerer og undersøger naturfænomener i deres omverden, så børnene får erfaringer med at genkende og udtrykke sig om årsag, virkning og sammenhænge, herunder en begyndende matematisk opmærksomhed.²⁷

Vejledende refleksionsspørgsmål

Hvordan understøtter vores pædagogiske læringsmiljø børnenes muligheder for at få erfaringer med natur og science, som stimulerer deres nysgerrighed og lyst til at udforske via børneinitierede og vokseninitierede aktiviteter?

Hvilken betydning har vores pædagogiske hverdagsaktiviteter og legen?

Hvordan oplever vi fx institutionens legeplads, og hvordan bliver børns legesteder inspiration til læringsmiljøer med natur- og naturvidenskaber som omdrejningspunkt?

Evalueringsgrundlag:

Hvilken udvikling ønsker vi at skabe rammerne for fremadrettet?

Hvilke tegn/pejlemærker kan indikere, at vi er på vej?

²⁷ § 11 i Bekendtgørelse om pædagogiske mål og indhold i seks læreplanstemaer

Krop, sanser og bevægelse

Børn er i verden gennem kroppen, og når de støttes i at bruge, udfordre, eksperimentere, mærke og passe på kroppen – gennem ro og bevægelse – lægges grundlaget for fysisk og psykisk trivsel. Kroppen er et stort og

sammensat sansesystem, som udgør fundamentet for erfaring, viden samt følelsesmæssige og sociale processer, ligesom al kommunikation og relationsdannelse udgår fra kroppen.

Læringsmiljøet i dagtilbuddet skal give alle børn, herunder de børn, som har begrænsede erfaringer med krop, sanser og bevægelse, mulighed for at deltage i fællesskaber, aktiviteter og leg, og det skal motivere børn til at bevæge sig ved at vise glæde ved bevægelse og kropslig udfoldelse.

Børnene skal inviteres til at få mange forskellige kropslige erfaringer i et læringsmiljø, hvor bevægelsesglæde, kreativitet og leg er nøglebegreber, og hvor det pædagogiske personale understøtter det enkelte barn og skaber fleksible, inkluderende læringsmiljøer. Det pædagogiske personale er nysgerrigt og udvælger og følger bevidst børnenes bevægelsesinitiativer, så børnene oplever selv- og medbestemmelse som en naturlig del af deres dannelsesproces.

Forældre inddrages via dialog og som samarbejdspartnere med hensyn til at give børnene gode betingelser for bevægelse, fx ved at dele pædagogiske overvejelser om værdien af risikoorienteret leg og det at udfordre og følge børnenes bevægelsesmæssige interesser.

Kroppen er grundlaget for børnenes deltagelse i samfundets forskellige fællesskaber og har både en fysisk og en eksistentiel dimension.

Den fysiske dimension omfatter forståelsen af kroppen som biologisk system med alle kroppens forskellige dele, delenes funktioner, samspil og reaktioner.

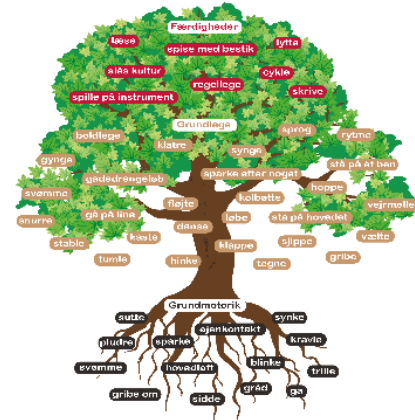
Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at børn har mulighed for at erfare verden med deres krop og gennem deres krop. Kroppen er sæde for

bevidsthed om andet og andre og om egen krop i verden, herunder i æstetiske, sociale, følelses- og bevægelsesmæssige processer. Gennem kropslige erfaringer undersøges fx "hvem er jeg" og "hvad kan du – kan jeg mon også det?", og således udvikles kropsidentiteten via kropslige erfaringer i sociale samspil.

Kroppen er sæde for såvel det psykiske helbred (fx trivsel) som det fysiske helbred (fx ernæring, hygiejne, bevægelighed).

Sanserne er børns adgang til verden og fundamentet for at opfatte og begribe verden. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte stimulering af de tre motoriske grundsanser (den taktile sans, den vestibulære sans/labyrintsansen og muskel-led-sansen) i samarbejde med de fire øvrige sanser (lugtesansen, synssansen, smagssansen og høresansen). Det har afgørende betydning for barnets motoriske udvikling og automatisering af bevægelser (såvel grov- som finmotorik). Den fysiske side af sansning kan ikke stå alene. Sanselige læringsmiljøer skal tilgodese en æstetisk dimension, hvor børns legende undersøgelser og kreative eksperimenter med bevægelse er i

centrum. Miljøerne skal skabe rum for børnenes erfaringer med kropslige fornemmelser og følelser, herunder rolig kontakt til kroppen, hvor det enkelte barn udvikler kendskab til og tryghed ved kroppens reaktioner og signaler og oplever en ro ved at hvile i sig selv: Der skal både være plads til børnenes kropslige "væren" og "gøren".

Bevægelse – I bevægelsesfællesskaber udvikler barnet mestring af kropslige/sanselige indtryk og udtryk og styrker sin evne til at aflæse og forstå andre børns og voksnes gestik, mimik, og kropslige udtryk. Bevægelse handler om børns aktive udforskning af verden og kroppens muligheder såvel alene som sammen med andre børn og aktivt pædagogisk personale i et inkluderende

børnefællesskab og i samspil med de fysiske omgivelser ude og inde.²⁸

Milepæle – Bevægelse er en vigtig forudsætning for den fysiske, psykiske og sociale udvikling af børn. I takt med at vores samfund bliver bygget mere og mere på stillesiddende aktiviteter og passive transportformer, stiger antallet af børn med dårlig motorik. Vi ved, at børns fysiske form er blevet dårligere²⁹ og børns fysiske aktivitet har betydning for den intellektuelle udvikling³⁰ og sundhed. Desuden viser undersøgelser, at børn har gjort sig store fremskridt inden for bl.a. matematik og læsning, når de får motorisk træning³¹, dvs. at der er en klar sammenhæng mellem fysisk aktivitet og indlæring. Undersøgelser viser også, at stimulation af barnet giver flere dendritter, synapser, myelinisering og dermed en bedre funktion af nervesystemet.³²

Sammen med denne viden og med disse ændringer i samfundsstrukturen gennem de senere år, bliver det endnu vigtigere, at dagtilbuddene tilrettelægger en række tilbud om sansemotoriske aktiviteter, som børnene selv kan tage initiativ til og hvor disse aktiviteter bliver båret af lysten til bevægelse. Desuden er det vigtigt, at pædagoger bliver rustet til at opdage børn med motoriske vanskeligheder, så en mere målrettet indsats kan iværksættes.

På baggrund af læreplansrådets store betydning for barnets generelle udvikling er der udarbejdet "Milepæle for krop & bevægelse", som er vedtaget af Skoleforeningens styrelse i 2016.

Der er også udarbejdet en forældrefolder som inspiration til, hvordan hjemmet kan bidrage til at understøtte barnets motoriske udvikling.

Hvordan spiller bevægelse og motorik sammen med it og medier?

It og medier er mere end en stillesiddende aktivitet, som netop kan få både børn og voksne op af stolene. Det kan fx ske via en digital motorikbane. Her sættes forhindringer/poster op hvor børnene møder "taleklemmer", som fortæller hvad børnene skal gøre som det næste (fx løbe, kravle, hinke). Samtidig fortæller klemmen, hvilken forhindring/post man skal gå hen til efterfølgende.

Stopur-funktionen på en iPad kan give børnene oplevelse af, hvor lang tid de er om at løbe rundt om hele legepladsen, eller hvem der kommer først over stregen på løbecyklen.

Der findes også flere gode apps, der har fokus på barnets kunstneriske og finmotoriske kompetencer og udvikling. Også for de allermindste, som kan bruge fingrene til at lave farvestrålende mønstre ved hjælp af bevægelser over skærmen, fx med appen *Drawing Pad*.

Kost og sundhed

Måltidsvaner og sundhedsadfærd grundlægges i barndommen og har livslang indflydelse på fremtidige livsstilsvaner. Sundhed og gode måltidsoplevelser har stor betydning for

børns trivsel, som dagtilbuddene skal medvirke til at skabe gode rammer for. Vi lever i et samfund, hvor de fleste børn opholder sig i institution en stor del af deres vågne timer. Dette medfører et naturligt krav til institutionerne om øget opmærksomhed på de tre nært forbundne begreber kost, sundhed og bevægelse.

²⁸ Bilag 4 i Bekendtgørelse om pædagogiske mål og indhold i seks læreplanstemaer

²⁹ Sundhedsstyrelsen, Børn i bevægelse i dagtilbud, side 4

³⁰ Sundhedsstyrelsen – børn i bevægelse i dagtilbud, side 8

³¹ Bunkeflo-projektet i Sverige.
<http://www.faellesskolen.dk/Faelles/OpslagSP/2111/motorisk.pdf>

³² Teorien bag børns bevægelser – Bente Pedersen.

Barnets sundhed er en vigtig forudsætning for den fysiske, psykiske og sociale udvikling. Børn oplever tider, hvor de føler sig utilpas, er trætte, har feber, har slået sig eller er kede af det. Når barnet ikke kan deltage i de daglige aktiviteter, som det plejer, og når barnets leg viser store afvigelser for, hvad der ellers er "normalt" for barnet, oplever barnet forskelle, som er vigtige oplevelser for at styrke kompetencen til at drage omsorg for sig selv.

Kost og sundhed spiller sammen og har betydning for barnets sundhed og trivsel.

Dagtilbuddet er et af de miljøer, hvor barnet på en naturlig måde udvikler hensigtsmæssige kostvaner og generel sundhedsadfærd, som er med til at styrke barnets mestring af dets egen sundhed. Det er derfor væsentligt for barnets udvikling, at det oplever en gensidighed mellem hjemmet og institutionen, når det gælder formidlingen af sunde kostvaner og sundhedsfremmende adfærd. I den kontinuerlige dialog med forældrene afstemmes forventninger om, hvordan understøttelsen af sunde kostvaner og væsentlige sundhedsaspekter befordres.

De enkelte dagtilbud tilrettelægger deres frokostmåltid i henhold til konceptet "Fleksible madordninger i dagtilbud", som er blevet udarbejdet af Skoleforeningen i 2017. Madkonceptet inkluderer tysk og dansk lovkrav, gode hensigter og idealer, således at den enkelte institution, i samarbejde med samarbejdsrådene, kan kombinere lokale madordninger. Frokostmåltiderne skal give grobund for et godt socialt samvær og fællesskab. Det vil sige, at anretningen skal være indbydende, og spisetiderne fleksible – afhængig af aktiviteter og børnenes behov samt alder i den pågældende institution. Når institutionens fysiske rammer lever op til tysk lovkrav for selv at fremstille frokostmåltider, kan madlavningen være en del af den pædagogiske aktivitet. Arbejdet omkring måltidet, såsom produktion af egne fødevarer, indkøb, tilberedning, borddækning, servering og oprydning – er alle en række vigtige hverdagslæringsprocesser, som børn naturligt bliver en del af.

Pædagogiske mål:

1. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn udforsker og eksperimenterer med mange forskellige måder at bruge kroppen på.
2. Det pædagogiske læringsmiljø skal understøtte, at alle børn oplever krops- og bevægelsesglæde både i ro og i aktivitet, så børnene bliver fortrolige med deres krop, herunder kropslige fornemmelser, kroppens funktioner, sanser og forskellige former for bevægelse.

Vejledende spørgsmål:

Hvordan understøtter vores pædagogiske læringsmiljø, at børnene får mulighed for at få erfaringer med krop og sanser, som stimulerer deres bevægelsesglæde via både børneinitierede og vokseninitierede aktiviteter?

Hvordan tager vores pædagogiske læringsmiljø udgangspunkt i det fælles pædagogiske grundlag?

Hvordan spiller det sammen med hverdagsaktiviteter, og hvilken betydning har legen?

Hvordan ses vores pædagogiske læringsmiljø i samspil med de øvrige læreplanstemaer?

Hvordan inddrager vi digitale redskaber så de understøtter bevægelsesglæden og netop ikke fastholder børn i stillesiddende aktiviteter?

Evalueringsgrundlag:

Hvilken udvikling ønsker vi at skabe rammerne for fremadrettet?

Hvilke tegn/pejlemærker kan indikere, at vi er på vej?

Trivsel og beskyttelse

Ser vi på lovkravet på området, er emnet *Kindeswohlgefährdung § 8a Abs. 4 (SGB VIII)*³³ rykket kraftigt i fokus i starten af 2007. Fra politisk side blev der sidenhen efterlyst et helhedskoncept omhandlende barnets beskyttelse, sikkerhed og omsorg. Ud fra det blev § 8a videreudviklet og er nu en del af det såkaldte *Bundeskinderschutzgesetz (BKISchG)*³⁴, der trådte i kraft i 2012.

Med denne ikrafttrædelse kræves, at hvert dagtilbud udvikler et trivsels- og beskyttelseskoncept³⁵ som skal sikre barnets trivsel og beskyttelse og imødegå overgreb.

Dansk Skoleforening
for Sydslesvig e.V.

Skoleforeningen har derfor udarbejdet et fælles overordnet koncept for at understøtte de enkelte dagtilbud med at orientere sig reflektivt iht. de i lovkravet nævnte fokusområder, for at der lokalt arbejdes uddybende og konkret med disse.

Konceptet skal også skabe klarhed over, hvad den voksne kan gøre, når der er mistanke om mistrivsel og såkaldt *Kindeswohlgefährdung*.

For at gøre konceptet til eget handlings- og holdningsorienteret koncept, som er en integreret del af det daglige pædagogiske arbejde, tager personalegruppen udgangspunkt i de enkelte, i konceptet beskrevne, reflekterende fokusspørgsmål og sætter dem løbende kommunikativt i relation til egen praksis, herunder:

- Hvordan reflekterer vi magtpositioner?
- Hvordan sikrer vi barnets deltagelsesmulighed (som i øvrigt er del af læreplanstemaet "alsidig personlig udvikling")?

- Hvordan arbejder vi forebyggende med vold blandt børn (også del af den sociale kompetence)?
- Hvordan forebygger vi alle former for overskridelser af grænser (også del af den sociale udvikling)?
- Hvordan tager vi højde for børns beskyttelse i et ansættelsesforløb?
- Hvordan sikrer vi det tillidsfulde forældresamarbejde?
- Hvordan forholder vi os ved mulig mistrivsel eller mistanken om overgreb?

En konkret beskrivelse af, hvordan det omsættes i praksis understøtter efterfølgende evaluering – gør vi så det, vi har beskrevet?

Som en konkret håndsækning til udarbejdelsen af egne handleplaner, har alle dagtilbud fået udleveret bogen "*Kinderschutz in der Kita – Ein praktischer Leitfaden für Erzieherinnen und Erzieher*". Bogens forfatter beskriver meget praksisnært, hvordan pædagogerne tidligt erkender, hvordan barnets tarv muligvis er truet, hvordan en god forældrekontakt etableres og vedligeholdes, alt om lovgivningen og hvilke myndigheder og samarbejdspartnere de enkelte dagtilbud kan inddrage.

Ligeledes har alle modtaget bogen "*40 veje til bedre trivsel for børn i dagtilbud – metoder fra praksis*", som præsenterer en række eksempler på, hvordan man gennemfører projekter eller mindre tiltag, der fremmer den sociale trivsel blandt børnene og styrker børnefællesskaberne.

KLAGEPROCEDURE – på tysk "BESCHWERDEMANAGEMENT"

Klageproceduren er ligeledes forankret i *Bundeskinderschutzgesetz (BKISchG)*.³⁶ Loven skal være med til at forbedre børneomsorgen og børnebeskyttelsen ved at øge et forpligtende samarbejde og kommunikation mellem alle

³³ www.sozialgesetzbuch-sgb.de/sgbviii/8a.html

³⁴ <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/kinder-und-jugend/kinder-und-jugendschutz/bundeskinderschutzgesetz/das-bundeskinderschutzgesetz/86268?view=DEFAULT>

³⁵ Trivsel defineres som udtryk for et velbefindende, der giver det enkelte menneske følelsen af overskud, gåpåmod, handlekraft og glæde ved livet. [http://denstordanske.dk/Krop, psyke og sundhed/Psykologi/Psykologiske t](http://denstordanske.dk/Krop,_psyke_og_sundhed/Psykologi/Psykologiske_term)
[erm](http://denstordanske.dk/Krop,_psyke_og_sundhed/Psykologi/Psykologiske_term)

Beskyttelse defineres her som „det at sikre mod at nogen kommer i fare, i nød eller anden uønsket situation. (Den Danske Ordbog <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?qery=beskytte>)

³⁶ <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/themen/kinder-und-jugend/kinder-und-jugendschutz/bundeskinderschutzgesetz/das-bundeskinderschutzgesetz/86268?view=DEFAULT>

involverede parter. Den pædagogiske læreplan skal derfor omfatte en klageprocedure (oversat til tysk "Beschwerdemangement"), der sikrer delagtiggørelsen og inddragelsen af den klagende part.

Klageproceduren er et præventivt redskab for at sikre barnets trivsel og beskyttelse. Samtidig er den et væsentligt element i dagtilbuddets kvalitetsudvikling. Klageproceduren indeholder alle steps som dagtilbuddet sætter i gang, når der opstår utilfredshed med det mål at opnå tilfredshed igen.

Det forudsætter, at alle involverede har mulighed for og kendskab til at kunne placere en klage. Lederens og det pædagogiske personales professionelle holdning har en væsentlig betydning for klagens videre forløb.

En konstruktiv tilgang og åbenhed over for hinanden på alle niveauer er forudsætningen for, at klagen bidrager til dagtilbuddets videreudvikling.

Kritik indebærer optimeringsmuligheder og kan fx drøftes på teammøder for at finde fælles løsninger.

Definition klage³⁷

1. *mundtlig eller især skriftlig henvendelse til en ledende person eller myndighed med anmodning om undersøgelse eller påtale af et (påstået) kritisabelt, uretfærdigt eller retsstridigt forhold (...)*
 - a. *skriftlig eller især mundtlig tilkendegivelse hvor en person udtrykker forhold, en udvikling, en beslutning el.lign. (...)*
2. *lydigt udtryk, i eller som oftest uden ord, hvor en person udtrykker smerte, sorg, fortvivlelse el.lign. (...)*

For børn i dagtilbud må definitionen på ordet klage udvides ydermere. Små børn formulerer sjældent en klage direkte. Formuleringen "Jeg vil klage over..." finder ofte først anvendelse af børn efter et intenst forløb ud fra temaet. Små børn er mange gange ikke selv bevidste om, at de er i gang med at give udtryk for en klage og målet for det

lille barn er heller ikke at finde frem til klageårsagen.

Børn vil blive set og hørt, og typisk gemmer klager sig bag signaler om en oplevet utilpashed. Det kan ske i form af at barnet trækker sig mod al forventning tilbage, græder, slår andre, formulerer ytringer som "Jeg er altid den sidste" eller "Kommer mor ikke snart?", eller finder på helt andre måder at signalere over for omverden, at noget afviger fra det, barnet forventer.

Derfor er det vigtigt, at klageforståelsen i dagtilbud må være et grundvilkår for, at en klageprocedure konkret kan oversættes og omsættes og dermed lokalt kan give mening.

Uanset om det gælder børns eller forældres henvendelser og klager, skal det være synligt, hvordan proceduren er. Derfor skal hvert dagtilbud beskrive en konkret klageprocedure for børn, som indeholder følgende punkter:

- Hvordan sikres, at barnet ved, at det har mulighed for at formulere en klage/en utilpashed eller kritik?
- Hvad kan børn klage over?
- Hvordan bliver vi opmærksomme på barnets klage?
- Hvem kan barnet kontakte i tilfælde af et personligt anliggende?
- Hvornår kan barnet klage?
- Hvordan bearbejder vi klagen?
- Hvornår og hvordan får barnet en tilbagemelding?
- Hvordan reflekterer og evaluerer vi klagen?
- Hvordan sikres, at klageprocedurer forandres og videreudvikles?

For forældre skal der ligeledes beskrives en konkret procedure med følgende punkter:

- Hvordan tager vi imod en forældreklage?
- Hvem skal informeres?
- Hvordan bearbejdes og dokumenteres denne?
- Hvordan arbejder vi på løsninger?
- Hvornår og hvordan informeres forældre?

³⁷ <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=klage&search=%C3%B8g> samt Skoleforeningens klageprocedure

- Hvordan reflekterer og dokumenterer vi processen?

Børn ved noget om at være børn – arbejdet med børnemiljøet

Arbejdet med det fysiske, psykiske og æstetiske børnemiljø i dagtilbuddet skal integreres i det pædagogiske arbejde med etablering af pædagogiske læringsmiljøer.

Børnemiljøet skal vurderes i et børneperspektiv, og børns oplevelser af børnemiljøet skal inddrages under hensyntagen til børnenes alder og modenhed.³⁸

Der kræves i den danske såvel som i den tysk lov, at børn skal have et børnemiljø, som fremmer trivsel, sundhed, udvikling og læring. Arbejdet med børnemiljøet skal vurderes ud fra et børneperspektiv under hensyntagen til barnets alder og udvikling. Begrebet børnemiljø er et samlende begreb, hvor det fysiske, psykiske og æstetiske børnemiljø skal forstås bredt.

Det fysiske børnemiljø handler om de fysiske rammer indendørs og udendørs, herunder sikkerheds- og sundhedsmæssige forhold som indretning, hygiejne og materialevalg.

Det psykiske børnemiljø handler om, hvordan børnene trives med hinanden og de voksne – og kan knyttes til begreber som fællesskab, venskab og tryghed.

Det æstetiske børnemiljø har indflydelse på, hvordan omgivelserne påvirker børnene i dagligdagen, dvs. hvordan et æstetisk motiverende miljø giver børnene positive sanseoplevelser og har betydning for, om børnene finder daginstitutionen og/eller vuggestuen inspirerende.

Sammenfattende handler børnemiljøet om:

- at koble voksenperspektivet sammen med børneperspektivet
- at barnets udtryk og værdi finder plads – særligt i de voksnes hoveder

- at medtænke barnets (også usagte) intentioner og hensigter
- selvreflekterende voksne, der omgiver barnet

Børnemiljøet i dagtilbuddet skal vurderes i et børneperspektiv. Børn ved noget om at være børn. Det indebærer, at børnemiljøet skal vurderes med børnenes øjne, ligesom børnenes oplevelser af børnemiljøet skal inddrages i vurderingen af børnemiljøet afhængigt af alder og modenhed. Der lægges vægt på, at børnene inddrages i forbindelse med forhold, der vedrører dem selv.³⁹

Dagtilbuddene skal indtænke og vurdere børnemiljøet i børneperspektivet i relation til de pædagogiske mål, metoder og aktiviteter, som institutionen opstiller i forhold til læringsmiljøet.

For at få viden om, hvordan børnene oplever børnemiljøet i Skoleforeningens institutioner samlet set, har vi søsat en central børnemiljøundersøgelse med alle førskolebørn i 2020. Resultaterne skal bidrage med input til kommende indsatser og opmærksomhedspunkter, som tilgodeser og styrker et godt børnemiljø ud fra børnenes samlede vurdering. Denne undersøgelse giver også mulighed for hvert dagtilbud med førskolebørn, at se på egne resultater med det formål at tage hånd om børnemiljøet ud fra børns perspektiv. Hertil er der udviklet et digitalt "talende spørgeskema"⁴⁰, som læner sig tæt op ad DCUMs spørgeskema og program. Dette giver hvert dagtilbud fremover mulighed for at foretage egne børnemiljøundersøgelser ud fra lokale behov.

³⁸ Dagtilbudslovens § 8, stk. 7

³⁹ FN's børnekonvention artikel 12 – om barnets ret til at give udtryk for sin mening og krav på, at denne mening respekteres.

⁴⁰ <http://abe/html/admin.php>

DCUM har udviklet en del andre børnemiljø-vurderingsredskaber, som blandt andet iagttagelsesark, rundgangskema til vurdering af lokaler og uderum, relationskema eller børneinterview som findes på Dansk Center for Undervisningsmiljø's hjemmeside:

<http://dcum.dk/boernemiljoe/vaerktoejer>

Vejledende refleksionsspørgsmål

Hvordan arbejder vi løbende med at følge børnenes spor, oplevelser og interesser?

Hvornår har vi senest brugt børnenes perspektiver som grundlag for at udvikle det pædagogiske læringsmiljø?

Hvordan arbejder vi regelmæssigt med børnenes feedback, fx på personalemøder, som input til vores faglige dialog?

I hvilke situationer kunne det være relevant at inddrage børnenes perspektiver, hvor vi ikke gør det i dag?

Inddragelse af lokalsamfundet

Det skal fremgå af den pædagogiske læreplan, hvordan dagtilbuddet inddrager lokalsamfundet i arbejdet med etablering af pædagogiske læringsmiljøer for børn.⁴¹

Som led i arbejdet med den pædagogiske læreplan skal dagtilbuddet overveje, hvordan lokalsamfundet i form af fx biblioteker, museer, idrætstilbud og -faciliteter, plejehjem, erhvervsliv mv. kan inddrages med henblik på at styrke dagtilbuddets pædagogiske læringsmiljø. Dagtilbuddet skal endvidere overveje, om et samarbejde med fx ældre medborgere, skolebørn fra mellemtrinnet og udskolingen eller andre frivillige i lokalsamfundet, der ønsker at bidrage med en særlig viden eller interesse inden for eksempelvis natur, sport, musik, sundhed eller håndværk, kan bidrage til at styrke arbejdet med pædagogiske læringsmiljøer.

Det er lederen og det pædagogiske personale, der inden for lovens rammer og retningslinjer fastsætter den pædagogiske ramme for forløbene, hvor et samarbejde med eventuelle frivillige altid skal have børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse for øje.

Vejledende spørgsmål

Hvordan inddrager vi lokalsamfundet som ressource med henblik på at skabe trygge og pædagogiske læringsmiljøer for børnene?

(fx biblioteket, sportsklubben, hvor vi får besøg af trænere, museet.....og hvilket formål ligger bagved?)

Evalueringskulturen i dagtilbud

Med evalueringskultur i dagtilbuddet forstås, at lederen har ansvar for, at det pædagogiske personale og ledelsen løbende forholder sig reflektivt til, hvordan de pædagogiske læringsmiljøer understøtter børnegruppens trivsel, læring, udvikling og dannelse.

Det kan fx ske ved at praksis fastholdes gennem pædagogisk dokumentation, der danner grundlag for analyse af og systematisk refleksion over sammenhængen mellem læringsmiljøet og børnenes læring og trivsel og udvikling. Det kan give anledning til justeringer, så det pædagogiske læringsmiljø bedst muligt understøtter børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse.

Kravet om etablering af en evalueringskultur i dagtilbuddet skal understøtte, at personalet udvikler en fagligt selvkritisk og reflekteret tilgang til tilrettelæggelse og evaluering af den pædagogiske praksis. Den faglige og selvkritiske tilgang skal bidrage til, at personalet får øje på deres praksis, tænker over den og ser

⁴¹ Dagtilbudslovens § 8, stk. 6

mulighederne for at ændre praksis, hvis der er behov for det, hvilket i sidste ende skal udvikle og kvalificere den pædagogiske praksis.

En systematisk og udviklende evalueringskultur er central for den løbende udvikling af den pædagogiske praksis, og målet er bedre pædagogiske læringsmiljøer for børnene gennem en systematisk evalueringskultur og en meningsfuld og udviklende feedback til det pædagogiske personale.

Det er ikke hensigten, at det enkelte barn skal evalueres, idet fokus i evalueringen er sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse, herunder hvorvidt det pædagogiske læringsmiljø fører til den trivsel, læring, udvikling og dannelse hos børnene, der ønskes.

Fokus på børnegruppen og i relevante tilfælde det enkelte barn

Som led i at kunne evaluere sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø i dagtilbuddet og børnegruppens trivsel, læring, udvikling og dannelse, kan der fokuseres på elementer i det pædagogiske læringsmiljø. På den ene side fx, hvordan børnesynet, børneperspektivet og arbejdet med dannelse kommer til udtryk i det daglige pædagogiske arbejde, og på den anden side eksempelvis:

- børnegruppens trivsel og læring
- børn i udsatte positioners trivsel og læring
- tosprogede børns trivsel og læring
- det enkelte barns trivsel, læring, udvikling og dannelse.

Fokus på enkelte elementer kan bidrage til at kvalificere evalueringen af sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse. Evalueringskulturen skal afspejle en balance mellem de ressourcer, der bruges på at dokumentere og evaluere på den ene side, og det udbytte, som det pædagogiske personale får på den anden side. En oplevelse af at producere

meningsløs dokumentation og unyttige evalueringer bidrager negativt til fremtidig gennemførelse af dokumentations- og evalueringsaktiviteter.

Pædagogisk dokumentation

Lederen af dagtilbuddet er herudover ansvarlig for at sikre en løbende pædagogisk dokumentation af sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse, hvor den

pædagogiske dokumentation skal indgå i evalueringen. Lederen af dagtilbuddet har således ansvaret for, at der sker en løbende beskrivelse af børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse samt det pædagogiske læringsmiljø, som ligger til grund herfor.

Pædagogisk dokumentation vil kunne have mange forskellige former og kan fx bestå af en vifte af forskellige måder at beskrive børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse på. Det kan således være både praksisfortællinger, fotos, observationer, videooptagelser, screeninger, relationsskemaer, børneinterviews, tegninger mv. Den pædagogiske dokumentation vil skulle understøtte og kvalificere den efterfølgende faglige refleksion, som blandt andet skal ligge til grund for evalueringen.

Ved valg af dokumentation er det vigtigt at, hvad formålet er, og hvem målgruppen for dokumentationen er. Iagttagelser af børnefællesskabet kan fx anvendes til at skabe et overblik over mønstre i relationerne, mens observationer og dialog med konkrete børn kan anvendes til at komme tættere på, hvilke processer der foregår, og om de virker.⁴²

En del af den skriftlige dokumentation er intern, dvs. den er ikke tilgængelig for alle forældre og

⁴² Forarbejder til dagtilbudslovens § 9, stk. 2 og 3

børn, da den skriftlige dokumentation kan være underlagt tavshedspligten (fx dokumentation ved integrationsbørn eller sprogvurderinger), som kun bruges i teamet og i samarbejde med Skoleforeningen.

Den eksterne dokumentation skal være tilgængelig for børn og forældre og kan være visuel dokumentation eller digital dokumentation over fx Famly, samt dokumentation til "Barnets mappe/bog".

"Tegn på læring II" hjælper ledere og medarbejdere i arbejdet med at udvikle en evaluerende pædagogisk praksis, der styrker læringsmiljøet og kommer børnegrupperne til gavn. Materialet består af tre skemaer, der guider gennem centrale arbejds spørgsmål og dermed hjælper med at prioritere, hvad der er relevant at evaluere og dokumentere, så evalueringsarbejdet bliver fokuseret og lærerigt".⁴³ Skemaerne kan hentes enkeltvis i pdf-format på siden www.eva.dk/tegn-paa-laering

Det bagudrettede perspektiv i evalueringen har sit fokus på målopfyldelsen. I hvilken grad blev målet nået eller ikke nået?

Det fremadrettede perspektiv har fokus på, hvilke mål der ud fra konklusionen af de opnåede resultater, skal danne grundlag for det forestående arbejde.

Evalueringen er dermed en forudsætning for nye mål og bruges som udgangspunkt for institutionens kommende fokuspunkter i læreplansdelen af det samlede koncept. Derigennem sikres en organisatorisk læringsdimension, hvor mål, målopfyldelse,

refleksion og evaluering spiller sammen i en dynamisk proces.

Evalueringen sikrer kvaliteten af det pædagogiske arbejde og er et afgørende led i den faglige refleksion.

Vejledende refleksionsspørgsmål

Hvordan undersøger og evaluerer vi det pædagogiske læringsmiljø i sammenhæng med børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse? (Har vi fastsat fokus eller formål med vores løbende evaluering af det pædagogiske læringsmiljø? Hvor står vi stærkt, og hvor ser vi udviklingsbehov? Hvordan oplever vi, at vi fagligt set er klædt på til at evaluere og undersøge?)

Hvordan sikrer vi, at vores evalueringer har fokus på sammenhængen mellem det pædagogiske læringsmiljø og børnenes trivsel, læring, udvikling og dannelse frem for aktiviteterne og/eller børnenes læring?

Hvad gør vi for at sikre, at vores løbende evaluering er systematisk? (Hvordan definerer vi "systematisk" hos os?)

Hvordan sikrer vi, at vi anvender den viden, vi får fra vores evaluering, til at justere vores pædagogiske læringsmiljø? (Tag fx udgangspunkt i hvornår en konkret evaluering senest gav ny indsigt i børnegruppens trivsel, læring, udvikling og dannelse, der har ført til en ændring i praksis.)

Evaluering hvert 2. år

Dagtilbud og forvaltning har en fælles opgave, som er at sikre at dagtilbuddet hele tiden udvikler læringsmiljøerne og sig selv som pædagogisk personale.

Hvert andet år, senest den 15. september, indsendes evalueringen og eventuelle justeringer af konceptet til Dagtilbudskontoret, som opdaterer myndighederne (*Heimaufsicht*) med de aktuelle lokale pædagogiske koncepter.

⁴³ Citat: www.eva.dk/tegn-paa-laering

Intet dagtilbud vil kunne evaluere på alle læringsområder. Derudover er institutionernes udviklingsbehov forskellige. Dagtilbuddets evaluering er et udpluk af den del af praksis eller det/de fokuspunkt/er, dagtilbuddet selv har valgt.

Antallet af læringsmål fastlægger dagtilbuddet selv. Pointen er, at det ikke er antallet af læringsmålene, som skal styre en evalueringsproces, men at det skal give mening for de enkelte dagtilbud.

Kravet er, at evalueringen skal komme rundt omkring:

1. Evalueringens formål
Hvad ønsker vi at evaluere, og hvorfor har vi sat fokus på det?
2. Dokumentation gennem indsamling af data
Hvordan evaluerer vi, og hvilken dokumentation er grundlag for det? Er det den gode uformelle garderoberesnak, et spørgeskema til forældrene, børnemiljøundersøgelse, interview, synsninger?
3. Analyse og refleksion som afsæt for fremtidig praksis

Hvad fik gruppen/dagtilbuddet ud af det, og hvordan har teamet lært af netop denne evalueringsproces?

Hvilke nye mål opstiller vi ud fra evalueringsprocessen og evalueringsresultatet, og hvordan bliver det synligt for andre? Hvordan bliver det en integreret del af praksis – det vi gør og måden, vi gør det på?

Et eksempel:

Hvert dagtilbud beskriver i det lokale koncept overordnet, hvordan der generelt evalueres og hvordan der arbejdes med de enkelte læreplanskategorier og andre fokuspunkter.

Fx kunne der stå, at *”børns medbestemmelse bl.a. understøttes ved at vi én gang ugentligt indkalder alle børn til et børnemøde...osv.”*

Denne sætning står som en fast beskrevet læringshandling i den lokale læreplan. Det gør den i mindst tre år – og nu, efter de tre år, har iagttagelserne blandt gul stues gruppeansvarlige vist, at gul stue vil undersøge effekten af børns medbestemmelse nærmere netop i forbindelse med dette ugentlige børnemøde. Gul stue ønsker at tage emnet med ind i evalueringen, som dagtilbuddet samtidigt ønsker at dele med os på Dagtilbudskontoret.

Team Dagtilbud er i gang med at udarbejde et evalueringsskema, som på den ene side støtter dagtilbuddene i evalueringsprocessen og samtidig giver en ramme for, hvilke forventninger forvaltningen har til den tilbagevendende evaluering. Evalueringsskemaet vil på sigt vedhæftes som bilag.

Tjekliste for udarbejdelse af det lokale pædagogiske koncept

En tjekliste i forbindelse med det lokale koncept indhold er vedhæftet som bilag. Dette skal understøtte det enkelte dagtilbud i at få øje på, hvad der allerede er indeholdt i det lokale koncept og hvad der muligvis skal udarbejdes endnu.

Dansk Skoleforening
for Sydslesvig e.V.

TJECLISTE – DET SKAL ET LOKALT PÆDAGOGISK KONCEPT INDEHOLDE

Denne tjekliste er baseret på et "aflyttingskoncept" der skal understøtte jer i at få øje på hvad i allerede har beskrevet og hvad i muligvis mangler af lokale koncepter.

EMNE	INDHOLD	HAR VI	BØJNE NOTER
		(Ja/Nej)	(Skriv evt. ud)
1. INDELING OG PRÆSENTATION AF INSTITUTIONEN	Fakta om institutionen: Hvem har udtalt konceptet, hvem formulerer det og til hvem? Hvornår? Hvornår er det aktuelt? Hvornår er det aktuelt? Hvordan er rummets, antallet af medarbejdere, dagtilbudets lokation, lokation, lokale forhold, lokale forhold, lokale forhold, lokale forhold osv.		
2. DET FÆLLES PÆDAGOGISKE GRUNDLAG	Hvordan kan det indarbejdes: <ul style="list-style-type: none"> • Børns rettigheder • Børns og børns rettigheder – herunder • Børns rettigheder og det der skaber det • Læg • Et godt læringsmiljø • Børns rettigheder • Børns rettigheder • Børns rettigheder • Børns rettigheder 		

RETSKILDER

1. *Lov om dag-, fritids- og klubtilbud m.v. til børn og unge (dagtilbudsloven)*
<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=202833#idbac1af7a-69d6-4b20-913e-af4104542065>
2. *Erfolgreich starten – Leitlinien zum Bildungsauftrag in Kindertageseinrichtungen*, Prof.Dr.Raingard Knauer u. Rüdiger Hansen, Ministerium für Soziales, Gesundheit, Wissenschaft und Gleichstellung, Februar 2020
https://www.schleswig-holstein.de/DE/Landesregierung/VIII/Service/Broschueren/Broschueren_VIII/Kita/BildungsleitlinienDeutsch.pdf?__blob=publicationFile&v=10
3. *Handreichungen für Bildungsaufträge*
https://www.schleswig-holstein.de/DE/Fachinhalte/K/Kindertageseinrichtungen/Kindertageseinrichtungen_handreichungen_fuer_Bildungsbereiche.html;jsessionid=3C24A588CB5582262016E3E6F51A047A.delivery1-master
4. *Børne- og Socialministeriet: Den styrkede pædagogiske læreplan – rammer og indhold, 2018*
<https://www.emu.dk/modul/den-styrkede-paedagogiske-laereplan---rammer-og-indhold>

LITTERATURLISTE

5. *Evaluering af arbejdet med den styrkede læreplan*; Danmarks Evalueringsinstitut og Børne- og Undervisningsministeriet; 2020
6. *Evaluerende pædagogisk praksis, 2018*; Danmarks Evalueringsinstitut og Børne og Socialministeriet
<https://www.emu.dk/modul/evaluerende-paedagogisk-praksis-0>
7. *Børne og socialministeriet og Danmarks Evalueringsinstitut: Redskab til selvevaluering*
<https://www.emu.dk/modul/redskab-til-selvevaluering>
8. *Vi gør kultur – kultur, æstetik og fællesskab i børnehøjde*; Kaare W. Nielsen, et.al. ; Dafolo 1.udgave, 1. oplag 2019
9. *Tag mig med – social udvikling i børnehøjde*, Tine Basse Fisker og Lone Hygum, Dafolo 1.udgave, 1. oplag 2019
10. *Jeg er mig – alsidig, personlig udvikling i børnehøjde*, Alice Kjær, Dafolo 1.udgave, 1. oplag 2019
11. *Bevæg mig – krop, sanser og bevægelse i børnehøjde*, Nanett Borre; Dafolo 1.udgave, 1. oplag 2019
12. *Samtale er guld – kommunikation og sprog i børnehøjde*, Helle Bylander og Trine Kjær Krogh, Dafolo 1.udgave, 1. oplag 2019
13. *Sæt spor – natur, udeliv og science i børnehøjde*, Sanni Maria Pedersen Korsgaard, Dafolo 1.udgave, 1. oplag 2019
14. *Digitale børnefællesskaber – leg og læring med digitale medier i vuggestue og børnehave*, Marlene Vorborg Jensen, Dafolo 1. udgave, 1.oplag 2015
15. *Barnets digitale læringsrum – godt i gang med digitale medier*, Lars Friis Laursen og Jesper Petersen, Dafolo, 1. udgave, 2.oplag 2015
16. *Børn og bevægelse i dagtilbud* Sundhedsstyrelsen 2019,
<https://www.sst.dk/-/media/Udgivelser/2019/Boern-og-bevaegelse-i-dagtilbud.ashx?la=da&hash=CC1B58644B514914BC270CBDD3EAF8A2691D4E17>

17. *Teorien bag børns bevægelser*, Bente Pedersen,, Dafolo, 1. udgave, 1. oplag, 1997

18. *"Kinderschutz in der Kita – Ein praktischer Leitfaden für Erzieherinnen und Erzieher"*, Jörg Maywald, Herder Verlag, 2013

19. Dansk Center for Undervisningsmiljø: *"40 veje til bedre trivsel for børn i dagtilbud – metoder fra praksis"*
<https://dcum.dk/media/1330/40vejertilbedretrivseldagtilbud.pdf>

- Dansk Center for Undervisningsmiljø:
Værktøjer
<http://dcum.dk/boernemiljoe/vaerktoejer>

20. Danmarks Evalueringsinstitut: Tegn på læring i dagtilbud
www.eva.dk/tegn-paa-laering